

TARTU ÜLIKOOL

Sotsiaalteaduste valdkond

Johan Skytte poliitikauuringute instituut

Helen Urmann

VÕIM POLITOLOOGIAS: SKYTTE PREMIA
LAUREAATIDE KÕNEDE ANALÜÜS

Bakalaureusetöö

Juhendaja: Alar Kilp, PhD

Tartu 2017

Olen koostanud töö iseseisvalt. Kõik töö koostamisel kasutatud teiste autorite seisukohad, ning kirjandusallikatest ja mujalt pärinevad andmed on viidatud.

.....

/töö autori allkiri/

Kaitsmine toimub/kuupäev/ kell/kellaeg/
...../aadress/ auditooriumis/number/.

Retsensent: /nimi/ (...../teaduskraad/),
..... /amet/

LÜHIKOKKUVÕTE

Antud uurimuse eesmärgiks on kaardistada võimu dimensioonidele omased võimu esinemise tunnused Skytte preemia laureaatide kõnedes. Skytte preemia pälvivad politoloogid oma silmapaistva panuse eest politoloogia arendamisse, mistõttu võimu kontseptsiooni analüüsimine nende kõnede põhjal pakub lisaks võimu enda uurimise suunal teadmise loomisele ka võimalust eristada, kas ja millised võimu elemendid on olulised-kajastatud politoloogia auhinnatud arendajate seas.

Töö käigus vaadeldakse võimu dimensioonide käsitlusi ning liidetakse võimu käsitlustele poliitilisuse-mittepoliitilisuse skaala, mis on täiendavaks aluseks analüüsi ja kategoriseerimise käigus aset leidvale ühikute eristamisele ning määratlemisele.

Võimu uurimiseks teostati ajavahemikul 1995-2015 preemia võitnud politoloogide kõnede tekstidele sisuanalüüs ning selle põhjal loodi teooriaga põhistades koodide alusel kuus esilekerkivamat tunnust, mille kaudu oli kõnedes võimu käsitletud. Nendeks tunnusteks on pluralism kui isekorrastuv poliitika, mitteotsustusprotsess, kallutatuse mobiliseerimine (*mobilization of bias*), latentne konflikt, huvide loome (*agenda-setting*) ning sotsiaalsete normide, väärtuste ja uskumuste loome.

Antud töös rakendatud analüüsi eelduseks pole konkreetsete tulemuste-sageduste esitamine – sellele seab piirid nii võimu dimensiooniline ja järk-järgult laienev olemus, uurimismeetod kui ka analüüsi aluseks olevate kõnede sisu.

Bakalaureusetöö eesmärgiks on teadmise suurendamine võimu käsitluse uurimise maastikul, mis pakub võimalust edasiste uurimistööde arendamiseks sellel teemal. Töö käigus ei looda üldistatavat raamistikku võimu olemuse uurimiseks, vaid pakutakse analüüsi aluseks oleva teooria ning empiiria põhjal viise võimu tunnuste kategoriseerimiseks selles piiritletud kontekstis.

SISUKORD

SISSEJUHATUS	5
1. TEOREETILINE RAAMISTIK	7
1.1 Võimu käsitlused	7
1.1.1 Võimu esimene dimensioon: liberaalne käsitlus	7
1.1.2 Võimu teine dimensioon: reformatiivne käsitlus	9
1.1.3 Võimu kolmas dimensioon: radikaalne käsitlus	11
1.1.4 Võimu neljas dimensioon: distsiplinaarne võim	13
1.2 Võimu indikaatorid	15
1.3 Poliitika, politiseerumine ja mittepoliitika	19
2. METOODIKA.....	23
3. ANALÜÜSI TULEMUSED JA JÄRELDUSED.....	25
3.1 Pluralism kui isekorrastuv poliitika	26
3.2 Mitteotsustusprotsess (non-decision-making).....	29
3.3 Kallutatuse mobiliseerimine (mobilization of bias).....	31
3.4 Latentne konflikt	34
3.5 Huvide loome (agenda-setting).....	36
3.6 Sotsiaalsete normide, väärtuste ja uskumuste loome	38
3.7 Järeldused analüüsist.....	40
KOKKUVÕTE	43
KASUTATUD KIRJANDUS	45
Summary	48

Tabelid

Tabel 1. Võimu dimensioonide võrdlus	15
Tabel 2. Analüüsi ja teooria põhistamisel konstrueeritud võimu tunnused.	25

SISSEJUHATUS

Poliitika esindab otsustest tingitud protsesse – seega on poliitikal endal nii selle ühiskondlikus kui ka institutsionaalses tähenduses suunav mõju, mida saab käsitleda võimuna. Politoloogiat kui poliitikateadust võib seeläbi omakorda käsitleda võimust endast lähtuvana: see on võimu uurimine ühiskonna tasandil, kusjuures võimu võib siinkohal defineerida kui ressursside ümberjagamise viisi. Politoloogia kontekstis saab võimu uurida ühelt poolt nii teadusharu enda diskursuse loodavate võimusuhte alusel kui ka, liikudes tagasi mõistete konstrueerimise faasi, uurida võimu tunnuste esinemisviise teaduses endas.

1995. aastast alates jagatakse politoloogidele Skytte preemiaid nende silmapaistva panuse eest politoloogia kui teadusharu arendamisele. Skytte preemia võitjad peavad auhinnatseremoonial kõne, mis peegeldab nende jaoks olulist politoloogias – kõne sisu võib tuleneda tehtud töödest või väljendada politoloogilt-politoloogidele suhtluse vahendusel politoloogias endas esile kerkivad teemasid. Kuivõrd auhind ise on kui tänuavaldus Johan Skytte panusele politoloogia ja kõnekunsti õppetooli rajamisele Uppsala ülikoolis ning seeläbi ka politoloogia õpetamise ja uurimise enda arendamisele, on muuhulgas kohane nii politoloogia-ülese teadmiste võimu kui ka politoloogia-siseste teadmiste endi uurimiseks aluseks võtta muuhulgas just selle nimeka politoloogia-auhinna laureaate kõned.

Käesoleva bakalaureusetöö eesmärgiks on võimu omaduste uurimine politoloogide kõnede tekstides. Skytte preemia laureaate kõnede analüüs ei paku ainult võimalust võimu esinemise kaardistamiseks politoloogide töödes, vaid annab ka aimduse, kas võim ise ja millise iseloomuga võim on oluline politoloogia silmapaistvate tööde ning nende autorite käsitlustes. Lisaks pole võimu tunnuste enda ega nende politoloogilise raamistikuga seostamist varasemates uurimistöodes kajastatud, mistõttu võiks antud töö olla aluseks laiemale politoloogia enda uurimise suunale.

Kuivõrd töö eesmärgiks on kaardistada teooriale ja analüüsile põhinedes võimu tunnused ja nende esinemine kõnedes, annab analüüs ka ettekujutuse võimu eristuste selgepiirilisuse ja selle mõiste enda seoste kohta politoloogia esmase uurimisobjekti –

poliitika – raamistikus. Töö ülesanne pole anda konkreetseid tulemusi võimu esinemise sageduse kohta, vaid liikuda analüüsi kaudu teadmiste suurendamise poole.

Bakalaureusetöö jaguneb kolme peamisesse ossa. Esimeses osas piiritletakse võimu olemuse kaardistamiseks teoreetilised lähtekohad, mis on analüüsi eelduseks ja aluseks. Tuuakse välja neli võimu dimensiooni ja nende uurimise aluseks olevad indikaatorid, mis ühtlasi täiendavad üksteist ja pakuvad analüüsi mõtestamiseks ning tulemuste kategoriseerimiseks terminoloogilise baasi. Võimu tunnuste määramiseks hilisema analüüsi tarbeks konstrueeritakse poliitilisuse-mittepoliitilisuse skaala, mis on aluseks sarnaste tunnuste omavahelisele eristamisele ja seeläbi täpsema piiritletuse saavutamisele. Teises osas selgitatakse täpsemalt töös kasutatavaid meetodeid, eesmärgiga haakuvaid ja analüüsi käigus välja selgitatavaid uurimisküsimusi, uurimisotsuseid ning analüüsi käiku. Kolmandas osas esitatakse analüüsi tulemusel kõnedes enim esile kerkinud võimu tunnused ning analüüsi tulemusena tehtavad järeldused.

Bakalaureusetöö ei apelleeri üldistatavate teadmiste loomisele, vaid pakub võimalikke võimu esinemise hindamise ja tõlgendamise viise analüüsitava alusmaterjali kontekstis.

1. TEOREETILINE RAAMISTIK

1.1 Võimu käsitlused

Võimu mõiste definitsioon sõltub tavapäraselt selle tõlgendusest konteksti raamistikus. Võimu uurimise teeb keeruliseks muuhulgas dilemma selle ulatuse ja mõju hindamiseks kasutatavate vahendite ning foucault'ilik kõik-on-võim-käsitluse vahelise tasakaalu leidmises. Kuivõrd üldjoontes defineeritakse võimu osapoolte vahelise asümmeetrilise dominantsi ilminguna, täiendab igaüks võimu nelja palge käsitlusest seda tõlgendust. Lähtudes Lukesi kasutatud terminist võimu eri palgete kirjeldamisel – dimensioonid – ning võttes aluseks asjaolu, et võimu käsitlused on ülesehituslikult üksteist mitte välistavad, vaid uusi lisanduvaid mõõtmeid loovad, võtab autor siinkohal käsitluste eristamisel üle antud nimetuse.

1.1.1 Võimu esimene dimensioon: liberaalne käsitlus

Roberti Dahli „Võimu kontseptsioon“ („*The Concept of Power*“) on olnud aluseks järgnevaid võimu dimensioone kajastatavatele teostele, mida käsitletakse ka antud töös, mistõttu seostatakse tema tööde põhjal loodud võimu käsitlus esimese dimensiooni terminiga. Dahli käsitluses on võim inimeste vaheline suhe, mis väljendub lihtsustatult skeemil: A-l on mõju B üle sellises ulatuses, et B teeb selle mõju tõttu seda, mida ta muidu ei teeks (Dahl 1957:202-203). See on aga kogu tema võimukäsitlusest üksinda pinnapealne osa, mis ei aita paljuski eristada võimu enda olemust, kuna on – nagu järgnevatest dimensioonidestki selgub – dominantsuse universaalse ilminguna aluseks ja rakendatav kõikidest dimensioonidest tulenevate mõõtmete mõtestamisel.

Dahl viitab võimu tõlgendamise käsitluses tugevalt asjaolule, et võim pole lihtsalt subjektide vaheline suhe, vaid selle oluliseks tunnuseks on esinemine mõõdetavuse tasandil – seda peaks olema võimalik uurida süstemaatiliselt (Dahl 1957:201), mistõttu võrdsustab ta kohati võimu tähenduse selle ellurakendamise nähtavusega (Lukes 2005a:5). Siiski on siinkohal oluline märksõna just „suhe“ – see viitab asjaolule, et võimu

rakendavad ja sellele alluvad teatud toimijad, kes teadvustavad võimusuhet (kuigi ei pruugi teadvustada selle täpset tulemust).

Esimese dimensiooni võimu käsitlus uurib toimijate võimu-ulatust erinevate ühiskondlike teemade-probleemide puhul, milles on oluline osa otsustusprotsessi domineeriva subjekti leidmisel. Dahli võimu olemuse kohaselt viiakse võimu ellu teadlikult ja aktiivselt, kusjuures võim on otseselt seotud alluva seisukoha, positsiooni või huvide allasurumisega oma tegutsemise kaudu. Lisaks on Dahli pluralistlik-essentsialistlik käsitlus mõeldud marksistliku eliidivõimu kriitikana, näitamaks, et erinevad toimijad ja erinevad huvigrupid domineerivad erinevate võtmeküsimuste puhul – universaalset võimu koondumist eliidile seega ühiskondlikus kontekstis ei esine (Lukes 2005a:5). Pluralistlikkus ei välista siinkohal aga eliidi täielikku puudumist, vaid võib tähendada ka poliitiliste eelistuste pluralistlikkust, mille puhul esineb siiski nii-öelda üldvalitsev eliit, kellele on omane just eelistuste variatiivsus.

Oluline osa Dahli võimukäsitlusest põhineb asjaolul, et võim on tema mõistes rakendaja ja rakendatava vaheline dominantne suhe. Taas tuleb siinkohal rõhutada asjaolu, et Dahli teooria kohaselt peab võimu esinemiseks inimeste vahel olema suhe, milles subjektid tajuvad üksteise olemasolu (Dahl 1957:203) – see eristab esimest dimensiooni näiteks hilisematest võimukäsitlustest (eriti distsiplinaarsest võimust). Kuigi Dahli võim on olemuselt domineeriv, on tegu elitismile vastandumisega, mille peamiseks tunnuseks on küll võimu asümmeetrilisus, kuid kuna see jaguneb erinevates valdkondades erinevate teostajate vahel, säilitab see üheaegselt ka oma pluralistliku loomuse. Siiski tuleb lähtuda asjaolust, et võimu nii-öelda jaotumine pluralistliku põhimõtte taustal loob teatava võimu isekorrastuvuse elemendi – võimu jagunemine võtmeküsimuste alusel erinevatele ühiskondlikele subjektidele tähendab ühelt poolt võimuküsimuste tasakaalustumist (kõik subjektid ei saa domineerida kõikide küsimuste üle, kuna kõikide huvidele ei anta teatud küsimustes võrdset kaalu), teisalt aga loovad võimu saavutamiseks rakendatavad tegevused-otsused uue hierarhilise raamistiku, mis dubleerib olemasolevat institutsionaalset korda või võimurole. Või nagu Dahl näitlikustab seda demokraatia kaudu – kui poliitika kujundamine toimub selles süsteemis enamuse eelistuste kaudu, siis enamuse sees tekib ikkagi juhtiv ja dominantne grupp (Dahl 1958:464).

Olulise mõistena tuleb esimese dimensiooni puhul välja ka „otsustusprotsess“, mida saab mõõta otsese käitumise ilmingute kaudu (Lukes 2005a:17). Sellest tuleneb ka antud võimukäsitluse aktiivne iseloom ja konfliktitaju – võimu rakendamine toimub dominantses suhtes, milles on oluline osa domineerija kui võimu rakendaja ning alluja kui dominantse võimu vastuvõtja osal. Kuivõrd konflikti olemasolu on esimese dimensiooni võimu esinemise tähenduses võtmeküsimusega, vajaks see ka täiendavat definitsiooni. Konflikt esineb eelistustes ja tegevuses (mida uuritakse või hinnatakse juba käitumise jälgimise kaudu) (Lukes 2005a:19). Antud käsitluse puhul tekib teatav huvide dilemma – liberaalse dimensiooni kohaselt omistatakse huvidele võrdväärne staatus tegelike soovidega, seega avalduvad liberalistlikult lähenedes inimeste poliitilised eelistused nende poliitilises käitumises (Lukes 2005a:37-38). Esimese dimensiooni võim ei suuda seega näitlikustada vähem nähtavaid viise, kuidas pluralistlikus süsteemis on võim kallutatud teatud gruppide poole teiste suhtes (sh näiteks vaikiva manipulatsiooni kaudu). Dahl kirjeldab pluralistlikku poliitikat kui diversifitseeritud ja avatud, kuid raamistades neid võimu avaldamise peidetud mehhanismide kaudu, ei haaku nimetatud omadused varjatud domineerimisega, millel on samuti mõju poliitika olemuse kujundamisele (Lukes 2005a:39). Dahl keskendub oma võimu dimensioonis üksnes võimu mõõdetavale olemusele, jättes analüüsist – kuid mitte arutlusest – välja selle peidetud tahud. Võimu varjatud olemuse hindamisele ja mõõtmisele keskenduvad enam järgmised võimu dimensioonide käsitlused.

1.1.2 Võimu teine dimensioon: reformatiivne käsitlus

Kui esimesele dimensioonile omane oli keskendumine mõõdetavale võimule, siis Bachrachi ja Barazi võimu teine dimensioon toob esile mõõdetamatute tegurite olulisuse võimusuhtes, selle uurimises ning tagajärgedes, mõjudes selliselt kriitikana esimese dimensiooni lähenemise piiratusele (Bachrach, Baratz 1962:948). Nii rõhuvad nad lisaks Dahli otsustusprotsessile põhinevatele võimu rakendamise ja mõõtmise meetmetele ka niinimetatud võimu huviseid loovale aspektile, mille kohaselt võimu rakendamine avaldub teadlikult või teadmatult sotsiaalsete ja poliitiliste väärtuste ning nende vastavate institutsionaalselt mehhaaniliste väljenduste kujundamisel võimusfääris – seda

võimaluste loomise või takistamise teel (Bachrach, Baratz 1962:948-949; Bachrach, Baratz 1970:44). Teisisõnu lisandub esimese dimensiooni otsustusprotsessidele ka niinimetatud mitteotsustusprotsess (Bachrach, Baratz 1962:949). Võim Bachrachi ja Baratzi jaoks on seega subjekti võime luua või lõhkuda ühiskondlikke barjääre otsuste kujundamisel. Siinkohal põhinevad nad suuresti Elmer Eric Schattschneideri käsitlusele tema teosest „*The semisovereign people*“: „igal poliitilisel organisatsioonil on kalduvus mõnede konfliktide ärakasutamiseks ja teiste mahasurumiseks, kuna organisatsioon ise mobiliseerib kallutatust (*mobilization of bias*). Mõned küsimused kaasatakse poliitikasse, samas teised välistatakse sellest“ (Bachrach, Baratz 1962:949).¹ Kallutatuse mobiliseerimise mõiste all peavad nad silmas valdavate uskumuste, väärtuste, protseduuride või rituaalide hulka, mis toimivad süsteemselt ja pidevalt teatud subjektide kasuks teiste arvelt (Bachrach, Baratz 1970:43-44). Võimu omavad seega need, kes on paremas positsioonis oma huvide ellu viimiseks (Lukes 2005a:21).

Kuivõrd Dahli käsitlus põhines paljuski otsustusprotsessil, eeldades teatud konflikte ühiskondlikes võtmeküsimustes, siis Bachrach ja Baratz kritiseerivad vaid sellele lähenemisele põhinevat võimu avaldumise hindamist – selliselt võiks muidu ka järeldada, et kui pole toimunud konflikti (kuna ühe osapoolte rakendatud võimu tõttu pole muutunud teise käitumine), pole järelikult toimunud ka võimu rakendamist. Samas vähendab see kriitika nende enda võimukäsitluse lisanduvate põhimõtete puhul konflikti keskse mõiste vajalikkust. Bachrach ja Baratz toovad mängu mitteotsustusprotsessi mõiste, mis omistab tähenduse ka võimusuhetele ja ühiskondlikele küsimustele, milles osapooled tingimata ei allu (tuletame meelde, et liberaalse käsitluse keskseks mõisteks on domineerimine ehk võim avaldub üksnes siis, kui alluva käitumises on esinenud kõrvalekalle). Otsus on nende sõnul valik mitmete alternatiivsete tegutsemisvõimaluste seas, samas mitteotsus (*non-decision*) on otsus või tegevus, mis väljendub otsusetegija huvide või väärtuste peidetud või avalikus allasurumises või selle kaudu otsuste avalikuks tulemise takistamises (Bachrach, Baratz 1970:44, Lukes 2005a:22). Teise dimensiooni võimu puhul poleks analüüs konflikti puudumisel seega siiski võimalik, kuna selle puudumisel (st võimaluse puudumisel konflikti iseloomu analüüsida) ei saa eristada, kas tegevuse

¹ „All forms of political organization have a bias in favour of the exploitation of some kinds of conflict and the suppression of others, because organization is the mobilization of bias. Some issues are organized into politics while others are organized out“ (Bachrach, Baratz 1962:949).

puhul rakendati võimu – teisisõnu kas otsus võeti vastu niinimetatud konsensuse tingimustes või oli see teatud pealesurutud tegevus (Lukes 2005a:23).

Kuigi Lukes nimetab Bachrachi ja Baratzi võimudimensiooni reformatiivseks käsitluseks (mille on autor selle töö kontekstis ka üle võtnud), sarnaneb see paljuski liberalistliku dimensiooniga (kõikide soovidele ei anta poliitilises süsteemis võrdset kaalu ning huvisid samastatakse soovidega) – esimesele võimu dimensioonile lisandub reformatiivse käsitluse alusel aga ka varjatud eelistuste tasand (Lukes 2005a:37-38). Kuigi võimu teine dimensioon pöörab oluliselt rohkem tähelepanu organisatsioonilise kallutatuse mõjule poliitika kujundamisel, on lähenemine nähtamatute konfliktide suhtes võrdlemisi piiratud, seda ennekõike oma otsustus-mitteotsustuse protsesside põhise lähenemise tõttu (Lukes 2005a:39), mis jätab endiselt suuresti tähelepanuta varjatud konfliktid võimu rakendamise puhul. Sellele pöörab rohkem tähelepanu aga võimu radikaalne käsitlus.

1.1.3 Võimu kolmas dimensioon: radikaalne käsitlus

Lukesi kolmanda dimensiooni käsitlus kritiseerib eelnevaid biheivioristlikke võimukäsitlusi, kuna need samastavad võimu otsustusprotsessi mõõdetavusega – Lukesi radikaalsest käsitlusest nähtub, et võim on pigem võimalikkus, mitte tegelikkus – seda rakendatakse ka võimu ennast teadvustamata. Tema kriitika laieneb muuhulgas võimu mõõtmisele – kuivõrd varasemate käsitluste kontekstis tõmmati võimu ja selle allikate (sh positsioon, militaarsus-jõulisus) vahele paralleele, on Lukesi jaoks oluliseks eristuseks asjaolu, et võimu instrumentide omamine ei tähenda tingimata võimu omamist (Lukes 2005b:478).

Lukes toob võimu uurimise ja mõtestamise juures olulisena välja huvide mõiste. Tema käsitluse kohaselt näitab võimu teise osapoole suhtes võimekus mõjutada tema põhilisi huvisid, kusjuures huvisid kirjeldavad eelistused, mis avalduvad sotsiaalses käitumises (majanduslik käitumine, poliitilised eelistused-hääletamine), baasvajadustes või heaolu maksimeerimise mehhanismides (Lukes 2005b:482-483). Huvid ise ei võrdsustu käitumisega, kuna on loomult pigem teadvustamisel-mitteteadvustamisel põhinevad motiivid. Kolmanda dimensiooni võimu olemusega sarnaneb paljuski Nye pehme võimu käsitlus, mis viitab samuti võimu kujundavale aspektile ja huvide loomise (nimetagem

seada kui *agenda-setting*) osakaalule võimu jaotuses (Nye 1990:166, Lukes 2005b:486). Kuigi varasemad kaks käsitlust ei välista võimu kujundavat olemust (sellele viitab ka Dahl oma sõnastatud võimu baasdefinitsiooniski ning Bachrach'i ja Baratz'i teise dimensiooni erisus esimesest hõlmab täpselt seda), siis mõiste kontseptualiseerimise raamistikus kaotab see nende jaoks olulisuse – võim esineb ainult koos konflikti esinemisega. Lukesi käsitlus omakorda ei välista juba püsitatud võimu dimensioonidest lähtuvaid võimu käsitlusi, kuid pöörab oluliselt rohkem tähelepanu võimu kujundava (k.a huvisid loova) olemuse olulisusele. Tema hinnangul on võimu kujundav aspekt kõige määramatavam ja olulisem võimu ilming (Lukes 2005a:27). Konflikti kui vastandumise mõiste kaotab mõneti Lukesi käsitluses oma olulisuse, seda just võrreldes eelnevate dimensioonide lähenemistega – ennekõike selle tõttu, et kujundava võimu toimimiseks ei pea toimuma nähtavat-mõõdetavat konflikti. Konflikti mõiste pole siiski käsitlusest täielikult kadunud – nii toob Lukes välja potentsiaalse ja latentse konflikti mõiste, mis tuleneb osapoolte huvide vastuoludest (Lukes 2005a:28) ning huvide konflikt ise, olgu see siis subjektiivsete ja objektiivsete huvide puhul, on võimu avaldumise tunnuseks ka selle käsitluse puhul.

Radikaalne käsitlus sätestab, et inimeste soovid võivad ise olla poliitilise süsteemi tulem, mis muuhulgas võib töötada nende huvide vastu - poliitilises süsteemis otsustatakse, mida inimesed võiksid tahta ja eelistada ning tehakse otsused ära, mistõttu antud käsitluse raamistikus on oluline mõista inimeste otsustamisse sekkumise määra ja võimalust ennast väljendada (Lukes 2005a:37-38). Kuivõrd kaks esimest lähemist kujutasid võimusuhet aktiivsena, siis Lukesi jaoks on oluline osa võimu passiivsel elemendil. Selle mõtte näitlikustamiseks kasutab ta Crensoni teost „*The Un-Politics of Air Pollution: A Study of Non-Decisionmaking in the Cities*“ Ameerika linnade õhusaastepoliitika kohta, mille järeldusena selgus just passiivsete ja varjatud aspektide mõju poliitika kujundamisel: linnades, milles domineerisid metallitööstusega tegelevad ettevõtted, pöörati õhusaasteprobleemile vähem tähelepanu – kuivõrd nimetatud ettevõtted omasid tähelepanuväärset staatust ning ei tõstatanud probleemile tähelepanu, esines tendents ka mitte vastavat probleemi märgata (Lukes 2005a:44-48).

Võimu varjatus ja subjektide teadvustamatus viib diskussiooni võimu käsitlusest aga distsiplinaarse võimu tasandini.

1.1.4 Võimu neljas dimensioon: distsiplinaarne võim

Neljanda dimensiooni võimukäsitlust on võimalik seostada Foucault' töödega. Kui kolmanda dimensiooni võimu puhul oli täheldada võimu mõiste laienemist tegevustelt uskumuse kaudu toimivale kujundamisele, siis distsiplinaarne käsitlus viib selle veelgi kaugemale. Foucault' võimu ei saa piiritleda seega tegevuste või mittetegevuste kaudu – see eksisteerib igal pool, kuna on isiku objektiviseerimise kaudu iga sotsiaalse sfääri osa (Foucault 1982:778,781-782,788; Lynch 2011:15, Digeser 1992:980). Kuivõrd võimu teadvustamise mõiste olulisus kerkis esile teatud määral juba kolmandal tasandil, siis neljas tasand seostab teadvustamise mõiste isiku enda enesetsensuuriga – kuidas isik piirab ennast oma teadmise ja alateadvuse kaudu (Foucault 1982:781).

Neljas võimukäsitlus keskendub küsimustele, mille kaudu selgitada, millised normid, uskumused ja nende allikad kujundavad ühiskondlikke väärtusi ja seeläbi isiku (*subject*) teket (Foucault 1982:777; Digeser 1992:982) (esimesed kaks võimukäsitlust uurivad tegevusi, mille alusel on poliitikat võimalik kujundada tegevuste või mittetegevuste kaudu, radikaalne lähenemine keskendub huvide konfliktile). Võimu otsest teostajat selles käsitluses ei ole, kuna võimu kannavad edasi subjektid ise oma käitumise ja suhtlusega, luues diskursusi ja norme, mis ise ei eksisteeri väljaspool sotsiaalset sfääri – see on loov ning avaldub muuhulgas mitte vastuhakus toimijatele vaid vastuhakus võimule endale (Foucault 1982:781; Digeser 1992:982, 984). Võimu ei saa alandada ühe institutsiooni tasandile, vaid seda tuleb jälgida kogu ühiskonna sfääris.

Sarnaselt teiste dimensioonide käsitlustele, võib siiski rääkida teatavast konfliktist ka Foucault' käsitluses. Konflikti all on mõeldud peamiselt vastuhakku, seda isiksuse tasandil – vastuhakuna võib mõelda sotsiaalsete normide, väärtuste kujundavat faktorit ennast, mis loob ja lõhestab isiksust vastupidiselt selle nii-öelda naturaalsele olekule (Foucault 1982:777-778; Connolly 1985:371). Ka Lukes illustreerib kolmanda tasandi võimu niinimetatud normaalsuse-ebanormaalsuse tasandil - teisisõnu avaldub võim kõrvalekaldena kehtinud normidest. Näitlikustamiseks kasutab ta Antonio Gramsci lähenemist, mille kohaselt on igal sotsiaalsel grupil oma universaalne kontseptsioon maailmas toimuvast. Kui selle grupi toimimisele rakendatakse võimu kaudu uued suunitlused, võtab grupp omaks uue kontseptsiooni võimu omava grupi vaadetest lähtuvalt, mis erineb esialgsest seisundist. Seda suunitlust võib samastada

võimumehhanismi ulatuse muutmisega – võimu toimimist tuleks uurida seega selle kaudu, kuidas grupp käitub uute suunitluste (võimu haarde lõdvendamise-suurendamise) käigus (Lukes 2005a:50). Sama võimu avaldumise hindamist võib kohata ka Foucault' käsitlustes, kuna oluline osa tema töödest põhinevad nii-öelda ühiskondlike kõrvalekallete uurimisel – kui vaadelda ühiskonna üritust kujundada kriminaale või haigeid (tema kontekstis kui ühiskondlikult ebanormaalseid) ühiskonna standarditele vastavateks (normaalseteks), avaldub võim kõige markantsemalt nende kahe vastandumises (Foucault 1982:780) ja on mõõdetav kuludena, mida tuleb teha, liikudes nii-öelda ühest olekust teise (Digeser 1992:985).

Antud võimudimensiooni olulisus peitub politoloogia kontekstis selles, kuidas poliitilised otsused ja tegevused toovad esile või muudavad teisi distsipliine sotsiaalses sfääris. Teisti võttes saab Foucault' võimu kasutada, kirjeldamaks millised poliitilised tegevused julgustavad identiteetide kujundamist või marginaliseerivad seda. Võimu neljas tasand poliitikas tähendaks seega valitsuste võimet õppida ja kujundada kodanike kujundamist (Digeser 1992:990).

Nagu varemgi täheldatud, ei välista see võimukäsitlus eelnevaid, vaid pakub võimalusi, selgitamaks, kuidas nende eelnevate käsitluste jooksul saab võimu toimimine aset leida, seda ennekõike identiteetide ja normide kujundamise faasis. Poliitilised institutsioonid saavad mõjutada seda, millises suunas ja intensiivsusega distsiplinaarne võim toimib, seda biovõimu mõiste rakendamise kaudu. Biovõimu regulatiivne baas kujutab endast makrotasandi mehhaanilist kontrolli populatsiooni üle statistiliste näitajate jälgimise, mõõtmise ja nendesse sekkumise kaudu, kusjuures selle distsiplinaarne osa kujutab teadmise loomist mikrotasandil hariduse, teadmise ja teiste ühiskonna institutsioonide ja nende toimimise nii-öelda põhikirjade kujundamise kaudu ning toob teadvustamise mõiste poliitilisele tasandile – selleks, et teha poliitilisi kujundavaid otsuseid, tuleb valitseval sektoril teadvustada alluvate käitumis- ja mõttemalle (Foucault 1982:783; Taylor 2011:44-46; Digeser 1992:996). Siinkohal kerkib taas esile võrdlemise moment: isiksust saab kujundada ainult erinevuste tuvastamise abil. Vastandumine ise on seega aluseks distsiplinaarse võimu rakendamisele ning isiksuse kujundamisele.

1.2 Võimu indikaatorid

Kuivõrd eelnev arutlus võttis lühidalt kokku võimudimensioonide sisu, näitlikustamaks ühest küljest võimu uurimise raskusi, teisalt aga oluliseks eeltööks järgnevale tekstianalüüsile võimu mõtestamise, terminite rakendamise võimaluste ning esinemise mõõtmise kontekstis, on oluline järgnevalt esitada võimukontseptsioonide käsitluste alusel indikaatorid, mis aitavad võimu eristada. Võimu dimensioonide omavahelist eristamist on jätkatud alljärgnevas tabelis 1 eelnevate alapeatükkide ja neid kujundanud kirjanduse põhjal, eesmärgiga kategoriseerida ja lihtsustada võrdlemist-samastamist.

Tabel 1. Võimu dimensioonide võrdlus.

tunnus	liberaalne võim	reformatiivne võim	radikaalne võim	distsiplinaarne võim
kus võim avaldub	nähtav konflikt	nähtav või peidetud konflikt	nähtav, peidetud või latentne konflikt	teadvustamine (teadvustamise konflikt)
mis tingib võimu rakendamist	subjektiivsete (käitumuslikud) huvide konflikt	subjektiivsete (käitumuslikud) huvide konflikt	subjektiivsete (käitumuslikud) ja objektiivsete (tegelikud) huvide konflikt	subjektid kannavad normide kaudu ise võimu edasi
milles võim väljendub	otsused (<i>decision-making</i>)	otsused (<i>decision-making</i>) ja mitteotsused (<i>non-decision-making</i>)	kujundav kontroll (<i>agenda-setting</i>)	sotsiaalsuse loomine
milline on võimu iseloom	aktiivne	aktiivne	potentsiaalne (<i>creating potentiality</i>), võimalikkus, tegevusetu (<i>inactive</i>)	loov (<i>productive</i>)
milline on konflikti iseloom	domineeriv	domineeriv	kontrolliv	kontrolliv, aga mitte repressiivne
konflikti eesmärk	kavatsuslik	kavatsuslik	kavatsuslik või mittekavatsuslik	teadvustatud, teadvustamata
kellel on võim	subjekt, kellel / millel on vastaspoolest $n+1$ võrra rohkem võimu	subjekt, kellel on positsioon otsuste tegemiseks või varjatud mittetegemiseks	subjekt, kes kujundab teadlikult või teadmatult vastaspoole huve	võim on subjektides, normides, väärtustes, uskumustes, institutsioonides jne

mille kaudu ja kus võim avaldub	poliitilises käitumises poliitilise süsteemi sees	poliitilises käitumises (k.a selle takistamises) poliitilise süsteemi sees ja väljas	poliitilises ja mittepoliitilises käitumises (k.a selle takistamises) poliitilise süsteemi sees ja väljas	normide edasikandumisel ühiskonnas
mis tekitavad konflikti	poliitilised eelistused	poliitilised eelistused	poliitilised eelistused, ettekavatsematus	ajalugu, traditsioonid, ühiskondlikud väärtused

Allikas: autori koostatud.

Dahli rõhub oma käsitluses ise tugevalt võimu mõõdetavuse tagamisele, mistõttu on tema instrumentide aluseks nähtavalt mõõdetavad tunnused. Selleks, et võimu esinemist mõõta, eristab ta oma käsitluses nelja viisi, mille koosinemise alusel saab võimu avaldumist ja subjektide dominantsust-alluvust uurida:

- 1) lähtekoht (*base*) – kõik tegurid, mida saab üks osapool kasutada teise mõjutamiseks (objektid, võimalused, tegevused). Lähtekoht on olemuselt passiivne ja seda tuleb ära kasutada (selle üle domineerivat mõju omada), et teist osapoolt mõjutada;
- 2) instrumendid (*means*) – võtted, mille kaudu domineerimist teostada (lubadused, ähvardamine, elluviimine, -rakendamine). Võtte, mille kaudu ühe osapoole võimutegurid avaldavad mõju teise osapoole vastusele;
- 3) ulatus (*extent*) – tunnetuslik tõenäosus, mis tuleneb instrumentide ja vastustegevuse (*scope*) suhtest – teisisõnu milline on tõenäosus, et mingi instrumendi rakendamisel vastab domineerivas suhtes alluv võimu teostajale viimase soovitud suunas;
- 4) vastustegevus (*scope*) – võimu rakendatud osapoole vastus rakendaja tegevusele. (seaduste vastuvõtmine, tagasilükkamine, vetostamine) (Dahl 1957:203, 205-206)

Teiseks oluliseks indikaatoriks võimu uurimisel, mida Dahli kontseptsiooni puhul esile tõsta ja mida saab edukalt rakendada ka kõikide ülejäänud dimensioonide selgitamiseks ning analüüsi aluseks võtmiseks, on niinimetatud domineeriva võimukandja leidmise printsiip: subjekt A-l on rohkem võimu kui subjekt B-l,

- 1) kui A tegevusest osasaajaid (mõjutatud) on rohkem, kui B tegevusest mõjutatud
- 2) kui A tegevusele saadud vastuse (*responses*) arv on suurem kui B-l (Dahl 1957:207).

Dahli indikaatorid ja eristusalsused on tema võimu defnitsiooni iseloomu tõttu ühesed ning mõõdetavad, hõlmates teadvustatud võimusuhte (A mõju B-le) nähtavat tasandit.

Teise dimensiooni võimu indikaatorite puhul tuleb aga mängu Bachrachi ja Baratzi mitteotsuste kontseptsioon. Nende võimu terminoloogia koosneb sunnist, mõjust, autoriteetsusest, jõust ja manipulatsioonist. Seda saab näitlikustada (ja selgitamiseks lihtsustada-kitsendada), jälgides kahe osapoole kui võimu rakendaja ja võimule alluja – olgu need vastavalt subjektid A ja B – vastastikusel tegevuses, mille eesmärgiks on A soovitud tulemus X (ja mis eristub B soovitud tulemusest Y).

- Sund eksisteerib, kui osapoolte vaheline võim saavutatakse niinimetatud ilmajäämishirmu tõttu, teisisõnu võimu rakendamine peaks avalduma ohus kaotada huvide konflikti käigus subjektiivsete huvide kasumlikkus (Bachrach, Baratz 1970:24). Kui A mõjutab B-d selleks, et saavutada tulemus X nähtava või peidetud sundimise mehhanismi teel, allub B võimukandja A-le, kuna tegevus X oleks kasulikum kui tegevus Y.
- Mõju esineb siis, kui osapool A saab teise osapoole B käitumist mõjutada ilma otsese või kaudse ähvarduseta, kuna B tegevus lähtub eeldusest A soovide kohta (Bachrach, Baratz 1970:30). Võib järeldada, et sellises olukorras põhineb B käitumine kogemusel või mustritel, mida A käitumine on varasemates olukordades näidanud ning mille on B järgnevale omavahelisele suhtele edasi kandnud.
- Autoriteetsuse situatsioonis allub osapool võimu rakendajale samastumise tõttu, kuna rakendaja motiiv on alluva jaoks põhjendatud ja legitiimne või võimu avaldamiseni on jõutud legitiimsete ja põhjendatud kaalutluste alusel, mis muudavad protsessi alluva jaoks ratsionaalseks (Bachrach, Baratz 1970:34,37).
- Jõud on invasiivseim otsene viis võimu avaldamiseks. Selle käigus eemaldab võimu rakendav osapool A alluva B võimalike käitumiste seast valikud, sundides B-d alternatiivsete variantide puudumise tõttu tulemus X-ni jõudma (Bachrach, Baratz 1970:28).

- Manipulatsioon on tunnetuslikult jõu alamkategooria või all-aspekt, mille käigus täidab osapool B võimukandja A käsu mingist otsesest allikast või nõudmisest olenemata, kuna tegevust X motiveerib niinimetatud informatsiooni asümmeetria (Bachrach, Baratz 1970:28).

Lukes pakub oma kolmanda dimensiooni kujundava võimu uurimiseks instrumendina märksõna „võimalus“ – võimu rakendamist tuleks seega hinnata vastavalt sellele, kuidas käituvad inimesed (tajutud) võimaluste esilekerkimise puhul (Lukes 2005a:50). Seda instrumenti näitlikustab ta juba varasemalt neljanda dimensiooni võimu mõtestamise peatükis arutlusele tulnud gramsci'liku väitega (uued olukorrad loovad uued suunitlused, millega kohandutakse), aga ka niinimetatud kassisüsteemi metafooriga – kuigi kassisüsteem pole rangelt fikseeritud, vaid sotsiaalse positsiooni muutumine kastide vahel on teatud käitumise alusel võimalik, avaldab võimu inimeste otsusele käitumist vastavalt muuta nende tajutud võimalus eesmärki saavutada (Lukes 2005a:50-51).

Foucault' võimu uurimine toimub läbi nii-öelda mikrofüüsika – selleks, et eristada võimu ennast ja selle esinemist, peaks hindama kogu ühiskonna hierarhiaid, norme ja väärtusi ning nende kujunemist igas sotsiaalse elu sfääris, kusjuures oluline „ühik“ uurimiseks on vastandumine süsteemiga (Foucault 1982:780; Digeser 1992:985). Oluline osa Foucault' võimu uurimise tasanditel põhineb mõistel „teadvustamine“. Teadvustamine kui väärtuste, uskumuste süsteem, mille on kujundanud eetiline ja moraalne tasand (Digeser 1992:987), väljenduks kolme liiki vastandumistes: 1) uskumustega vastandumises, 2) normidega vastandumises, 3) väärtustega vastandumises (Foucault 1982:782). Võim ise avaldub selle päritolu, olemuse ja ilmingute kaudu (Foucault 1982:785).

Kuivõrd Dahli teostest tuli välja, et võimu rakendamiseks peab esinema võimukandja-alluva vaheline suhe ning suhe ise on dominantne, siis võib järeldada, et alluv peab teadvustama nii oma huvide konflikti kui ka kasu, mida võimukandja sellest konfliktist teenib (Dahl 1957:203). Sarnaselt võib võimu teise dimensiooni teooriate kohta Foucault' väitel öelda, et kuna võim avaldub huvide loomise (*agenda-setting*) kaudu diskussiooni vältimises, siis võim alluva suhtes nii-öelda ei rakendugi (Digeser 1992:987). Lukes eristab võimu aga tegevusetuse mõiste kaudu (*inactivity*, mis tema terminoloogias pole sama kui *non-decision-making* teises dimensioonis), milles tegevusetus ise loob võimu ning selleks pole otsest võimusuhet vaja (kuna võim ei väljendu (aktiivses) tegevuses,

vaid huvide ja võimaluste kujundamises). Neljanda dimensiooni käsitluse kohaselt on teadvustamine võimu efekt ning teadmine ise ei pääse võimu piiridest välja, kuna võim ise kujundab teadmise võimust endast (Digeser 1992:988-989). Niisiis oleks Foucault' võimu uurimise instrumendiks teadvustamine.

1.3 Poliitika, politiseerumine ja mittepoliitika

Olgugi et eeltoodud peatükkide raames esitati võimu dimensioonide käsitlused justkui eristuste alusel, on oluline jätkuvalt täheldada, et võimu dimensioonide käsitlused ei välista üksteist. Lähtudes nende selgitamiseks üksteisest eristamise aluseks valitud nimetusest – dimensioonid – endast, lisab iga järgnev käsitlus eelnevale oma tasandi, mitte ei vaidlusta seda. Kolmanda dimensiooni käsitlus seega ei lükka ümber esimese ja teise tasandi kaudu võimu „üldkontseptsioonile“ lisatud omadusi, vaid toob välja nendes mitte kajastunud nähtused-eripärad.

Kuna võimu eristamine või selle tunnuste kategoriseerimine analüüsi käigus võib võimu dimensioonide teatava kattuvuse ja sarnasuse tõttu osutada keeruliseks, lisatakse siinkohal võimu mõistele täiendavalt niinimetatud poliitilisuse-mittepoliitilisuse skaala. Kuivõrd poliitika ise esindab teatavaid protsesse (muutusi), mis on tingitud otsustest, on poliitikal endal nii selle laiemas (ühiskondlikus) kui ka kitsamas (institutsionaalses) tähenduses suunav mõju, mida saab käsitleda võimuna.

Poliitikat ei saa nähtusena kirjeldada täielikult teistest sotsiaalse sfääri faktoritest eraldiseisvana. See kirjeldab ühiskonda mõjutavate tasandite (sh majandusliku, ökoloogiline jt) ulatust – teisisõnu võib poliitikat kirjeldada tegevustena, mis mõjutavad otseselt või kaudselt kõiki vaadeldavasse sfäärigrupi kuuluvaid inimesi. Poliitika tähendab kollektiivsete otsuste tegemist grupikäitumises, kasutades selleks võimu (Shively 2011:3,10). Võimu omakorda käsitletakse sellest lähtuvalt kui autoriteetse iseloomuga otsuseid, mida tehakse kollektiivsete hüvede saavutamiseks (Parsons 1963:233-234). Neid kahte määratlust saab kasutada seega selleks, et eristada poliitilist mittepoliitilisest.

Ranciere on välja toonud eristuse kahe ühiselt jagatava (võimu) vahel: esimene on seotud ühiskonna ja selles rakendatavate tegevuste, väärtuste ning võimalustega, mis loovad ise ja kõrvaliste toimijateta sotsiaalsust ning teine on tema terminoloogia kohaselt „poliitika“ – tegevused, mis käivad just eelnimetatud „kõrvaliste toimijate“ kaudu, mõjutamaks ühiskonnas toimuvat (Ranciere 2004:6-7). Kuivõrd poliitikat mõistetakse selle kitsamas riigitasandi tähenduses institutsionaalse (või isegi instrumentaalse) võimuna, mis viib otsuseid ellu juriidilist laadi mehhanismide kaudu või nendele toetudes, peetakse antud töö kontekstis poliitiliseks valitsemisega (*government*) seotud võimu mehhanisme, toimijaid ja tegevusi. Mittepoliitilise alla koonduvad aga vastandina mehhanismid, toimijad ja tegevused, mis pole oma põhiolemuselt poliitilist laadi – need tulenevad sotsiaalsetest teguritest, normidest, väärtustest, uskumustest ning nähtuvad teadmiste-teadvuse loomes ja nende alusel käitumisest. Võimu eristatakse siinkohal poliitilisest, kuna see ei taotle muutust, vaid on osa ühiskonna mõtte- ja käitumislaidist.

Poliitika ja võimu diskursuste omavahelist suhestumist saab selgitada kummagi definitsioonide kaudu. Teisisõnu võiks öelda, et nimetatud kaks mõistet käivad koos ja täiendavad üksteist vaid teatud eelduste täitmisel, kontekstis ja tõlgendustes. Võimu rakendamist poliitikas hinnatakse enamasti siis, kui poliitikat mõistetakse manipulatiivse ja asümmeetrilise tegevusena, mis ei lähtu (aga võib lähtuda ülaltoodud mõtestamise raamistikus) tingimata kollektiivse võrdsuse laadist. Ühiskondlik võtmeküsimus-dilemma on poliitilist laadi, kui seda saab vaadelda muutuste loomise instrumendina. Võimu rakendamine nende võtmeküsimuste puhul mittepoliitilistele sfääridele mõjub omakorda politiseerivalt, kuna see väljendab tegevust (Guzzini 2005:497), mida võib võimu käsitluste raamistikus nimetada otsusteks. Otsuste mõistel on teiste seas määrav tähtsus võimumehhanismide rakendamise ja toimimise selgitamisel. Otsused võimu käsitlemise mõistes on tegevuste tulemused, millel on alternatiivsed nii-öelda lahenduskäigud (Guzzini 2005:508). Nende lahenduskäikude alternatiivsust – teisisõnu võimule alluva subjekti käitumise kõrvalekallet talle suunatud erinevate võimu kasutamise viiside käigus – saab võtta aluseks, hindamaks, kas võimu on rakendatud ning millise iseloomuga see on.

Daniel Frei käsitluse kohaselt on võimu kontseptsioon fundamentaalsel tasandil identne poliitilisuse-poliitika kontseptsioonile: tema jaoks on seega iga poliitiline küsimus, mille lahendamisel on kasutatud võimu suunavat funktsiooni, politiseeritud ning seega osa

poliitika mõistest (Frei 1969:647). Poliitika – järelkult – hõlmab eeltoodud arutluse alusel poliitilist ja mittepoliitilist sfääri, mille ühendab poliitika tasandisse nende vaheline politiseeriv võimusuhe.

Võimu mõistmiseks ja eristamiseks analüüsis võib kasutada seega ka niinimetatud poliitilisuse-mittepoliitilisuse skaalat. Mehhanismid, mis rakendavad ja taastoodavad otseselt poliitikale omast, saab eristada ühiskondlikus teadvuses konstrueeritud väärtustest. Nende vahele jäävat ala saab nimetada üleminekuna politiseerivaks võimuks, kuna see ühendab endas poliitika ja mittepoliitika instrumente, toimijaid ja raamistikku. Kuivõrd esimene võimu dimensioon keskendus enam poliitika enda ja selle isetoimimise käigus loodud otsustele, haakuvad selle käigus kirjeldatud põhimõtted ka enim poliitilise sfääri omadustega. Reformatiivne ja radikaalne käsitus liidavad liberaalsele aga teadvustamata-kaasamata mittepoliitilised toimijad, millele rakendatakse poliitilise iseloomuga mehhanisme või otsuseid – see politiseerib subjekte ja ühiskondlikke võtmeküsimusi. Distsiplinaarsele dimensioonile on omane nii-öelda teadvuse-ülene võim, mis avaldub ja toimub aja jooksul kujunenud ning tegevuste ja normide käigus sisendatud arusaamades, uskumustes ja väärtustes. Nende eesmärk pole poliitiline muutuse loomine ning see pole otseselt poliitikaga ka seotud (või ei taotle sellele iseloomulikke tulemusi) – distsiplinaarse võimu käigus uuritavad sotsiaalsed konstruktsioonid toimivad igas ühiskondlikus sfääris ning ei ole seega aluseks ainult poliitilise subjekti kujundamiseks.

Võimu olemuse uurimisele poliitika konteksti lisamine võib aidata eristada, millise iseloomuga võimu politoloogid oma kõnedes üldse käsitlevad. Politoloogia uurib võimu toimimist selle erinevates poliitilistes edasikandjates. Kui võimule lisada eristamise raamistikus poliitilisuse-mittepoliitilisuse skaala, on võimalik järeldada, kui poliitika-keskne võimu käsitlemine nende kõnede põhjal on täheldatav: näiteks on Boyer välja toonud, et politoloogid on oma töödes suuresti tähelepanu pööranud just valitsuse kui ühiskonna mõistes kõige määravama (rohkem võimu omava) võimuinstitusiooni uurimisele (Boyer 1990:50). Selline lähenemine võimu kui otsustusmehhanismide ühe suunaja uurimisele ei peegelda aga ühiskonnaüleseid võimu elemente – erinevate elualade, teaduse ja huvide põimumise tõttu ei saa keskseks võimumehhanismiks pidada ainult valitsust, vaid seda terminit tuleks laiendada kõikidele sotsiaalsele mõju taotlevatele organisatsioonidele (Boyer 1990:51-53). Siiret valitsuse ja valitsetuse suunal kirjeldab ka

Nye, kes nimetab seda võimu hajumiseks (*power diffusion*), omistades senisest suuremat tähelepanu pehmele võimule kõva võimu ees (Nye 2011:46). Siinkohal sobib skaala kontekstis võimu hajumise kirjeldamiseks politiseerimise mõiste. Poliitika- ja politiseerimise-välist saab kirjeldada aga mittepoliitilisuse kontekstis. Kõnede analüüsi ning eristatavate võimu tunnuste kaudu saab seega ka tunnetuslikult hinnata, kuivõrd olulisena eristavad politoloogid poliitilist, politiseerivat ja mittepoliitilist võimu.

2. METOODIKA

Töö analüüsi aluseks olevad tekstid on Skytte preemia võitjate avaldatud kõned auhinna jagamise algusajast 1995. aastast kuni 2015. aastani (valitud ajajärku jääb erandina 2014. aasta laureaat Collieri kõne, kelle tekst pole avaldatud) – kokku seega 20 kõnet. Skytte preemia laureaatideks on politoloogid, kelle „panus politoloogia arendamisse on olnud tähelepanuväärne“ (The Johan Skytte Prize kodulehekülj). Auhinna kättesaamisel peavad preemia võitjad avaliku kõne, milles käsitlevad peamiselt võidu aluseks olevate tööde olulisimaid aspekte. Kuivõrd kõne peetakse vastaval auhinnagalal, mille külalised on valdavalt poliitikateaduste haruga tegelevad ja seda esindavad inimesed, võib öelda, et kõne ise on suunatud nii-öelda politoloogilt politoloogidele. See on analüüsimise raamistikus oluline tähelepanek, kus kõne kui tegevus on konteksti loomise aluseks.

Mõistetavalt on kõnede teemade ring lai – preemia võitjateks on osutunud politoloogid, kes on arendanud poliitikateadust selle erinevate alade uurimise kaudu. Nii ei saa öelda, et igaüks käsitletavatest kõnedest viitaks üksnes otseselt võimu olemusele, veel vähem selle seoste raamistamisele. Selliselt on oluline läheneda antud töö aluseks olevale uurimiseesmärgile ning analüüsitavatele kõnede tekstidele endale teatava kriitilise loominguilisusega – kuivõrd analüüsitavate tekstide sisu ei pruugi (aga võib) otseselt viidata võimu, poliitika ja poliitika kui võimu elementidele, peegeldavad kõned siiski võimu (ja poliitikat) selle mõtestamise plaanis. Seega tuleb analüüsi raames kõnede tekstidele läheneda järk-järguliselt, põhistades analüüsi tulemused kaardistamise aluseks oleva teooriaga. Lisaks tuleb rõhutada, et töö raames tehtav analüüs ning järeldused on rakendatavad ainult selle töö kontekstis – kvalitatiivne analüüsimeetod pakub piisavalt subjektiivsust tekstide tõlgendamisel, mistõttu ei taotle autor käesoleva tööga üldise uurimisraamistiku loomist, vaid üksnes olemasolevate tekstide analüüsimist, lähtudes teooria ja meetodite enda kujundatud kitsendustest. Antud töö autor ning lugeja peaksid vastavalt analüüsi tehes ning tööd lugedes mõistma, et võimu rakendamine, aga ka uurimine võib sobida ühte konteksti, kui ei pruugi anda samaväärset tulemust teise juhtumi puhul. Töö eesmärgiks pole selgepiiriliste tulemuste esitamine, vaid liikumine teadmatuse suunalt teadmise laiendamise poole.

Piisavat vabadust kõnede tõlgendamiseks pakub teksti sisuanalüüsi meetod, kusjuures oluliseks märksõnaks autori tegevuse piiritlemiseks jääb just „järk-järgulisus“. Töö protsessi alguseks on kõnede esialgne analüüs, mille käigus eristatakse niinimetatud võimu ja poliitikat ning politoloogia olemust sisaldavad kõned. Eristuse aluseks on asjaolu, et kuna laureaate lähenemine kõnede sisule ning nende auhinna tööde temaatika ise on väga erinev, pole kõikides kõnedes mõistlik võimu-poliitika mõisteid eraldada, kuna see nõuaks analüüsimise kaalutlustel asjakohatult markantset kujutlusvõime rakendamist, mis seaks kahtluse alla antud töö autori uurimisotsuste põhjendatuse.

Kuna võimu enda mõiste võib kujuneda laiapiiriliseks või olla kontekstipõhine, võetakse analüüsimisel aluseks võimu tähenduse üldisem (konflikti „eeldav“) käsitlus, mis hilisema analüüsi ning väljavõetud ühikute alusel kategoriseeritakse olenevalt nende esilekerkimisest kõnedes juba täpsemalt võimu käsitlusi omavahel eristavate tunnuste alusel. Selliselt on töö üheaegselt nii induktiivne kui ka deduktiivne – teooria kannab esialgses uurimise protsessis üksnes piiritlevat ülesannet, mis aitab eristada olulisi märksõnu ülejäänud tekstist. Hiljem seatakse üldisemad käsitlused sisu ja teooria võrdluse alusel sarnastesse kategooriatesse, mis on omakorda aluseks esilekerkivate tunnuste välja toomiseks võimu ja poliitika vaheliste seoste mõistmiseks.

Kõnede analüüsiks ning väljavõetud koodide võrdlemiseks on antud töös kasutatud MAXQDA programmi. Ühikuteks on valitud lõigud, et eristuste tegemiseks paremini kaasata mõtete ja teksti enda konteksti.

Bakalaureusetöö üldisem eesmärk on seega kaardistada võimu olemust politoloogias Skytte preemia laureaate kõnede põhjal. Samas võib eesmärgist lähtudes tuletada ka kitsamaid küsimusi-mõtteid, mida analüüsi protsessi käigus ja tulemustena võib järeldada:

1. Kas poliitilisuse-mittepoliitilisuse skaala liitmisel võimu käsitlustele on võimalik esile toodud tunnuseid selgitada ja eristada?
2. Kas mõni võimu tunnus domineerib analüüsis?
3. Kas võib eeldada, et politoloogid käsitlevad oma töödes pigem poliitilise-politiseeriva omadusega võimu kui mittepoliitilist võimu?

3. ANALÜÜSI TULEMUSED JA JÄRELDUSED

Analüüsi käigus teostati Skytte preemia laureaatide kõnede tekstidele sisuanalüüs, eristamiseks nendes võimu käsitluste ilminguid. Analüüsi viidi ellu kahe suunaliselt – nii induktiivselt kui ka deduktiivselt, kus teooria oli aluseks üldiste võimu elementide tajumisele kui ka analüüsi käigus välja joonistunud kategooriate selgitamisele ja nimetamisele. Samas andis analüüs ise aluse tähtsaimate võimu olemuse tunnuste kategoriseerimisele, kuna selle kaudu oli võimalik eristada selgemalt ja enim välja joonistunud erisusi.

Analüüs ise oli mitme-etapiline, milles esimeses etapis hinnati kõnede sobivust (nendes kajastuvate võimu elementide esinemise järgi) edasiseks analüüsiks, teises teostati kõnede esialgne analüüs, millele järgnesid korduval analüüsil esialgsete koodide kinnitamiseks ning viimases etapis kategoriseeriti ülejäänud tekstist eristatud võimu tunnuste koodid sarnase sisukäsitluse alusel, omistati neile teooriaga põhistades üldisemad nimetused ja põhimõtted. Analüüsi käigus esile kerkinud tunnuste sisu esitatakse neid selgeimalt esile toovate näitekoodide põhjal alljärgneva analüüsi jooksul, millele eelneb tunnuseid eristav ülevaatlik kokkuvõte (vt tabel 2).

Tabel 2. Analüüsi ja teooria põhistamisel konstrueeritud võimu tunnused.

Tunnus	Selgitus
Pluralism kui isekorrastuv poliitika	Pluralism loob olukorra, milles huvide konflikti ja isiklike eelistuste tõttu eralduvad huvide ning eelistuste alusel subjektid üksteisest, kuid oma huvisid taotledes taastoodavad nad poliitilise hierarhia olukorra.
Kallutatuse mobiliseerimine (<i>mobilization of bias</i>)	Kallutatuse mobiliseerimise tähendab tegevusi või nende aluseks olevaid uskumusi, mille põhjal toimub võimu enesele omistamine teiste arvelt.
Mitteotsustusprotsess (<i>non-decision-making</i>)	Tegevus, mille kaudu võimukandja takistab teatud küsimuste poliitilisest sfäärist välja jõudmist.
Latentne konflikt	Võimule alluv osapool teadvustab oma enda konstrueeritud subjektiivseid huvisid / huvide vastuolu, kuid pole teadlik objektiivsetest, kuna neid mõjutab teadlikult või teadmatult teine osapool.
Huvide loome (<i>agenda-setting</i>)	Subjektide subjektiivsete huvide kujundamine teadvustatud või teadvustamata tegevuste kaudu.
Sotsiaalsete normide, väärtuste, uskumuste loome	Tehtavad ühiskondlikud otsused põhinevad juba loodud kollektiivsetel normidel, uskumustel, väärtustel; tegevus sisendab uusi ühiskondlikke ootusi, uskumusi, väärtusi.

Allikas: autori koostatud.

Skytte preemia laureaadiid kajastasid oma kõnede tekstides erinevaid teemasid, mis lähtusid peamiselt nende preemia aineseks olnud töödest. Siiski otsustas autor analüüsist välja arvata kaks kõnet – Dahli ja Taagepera omad – kuna antud teema ja valitud analüüsimeetod ei võimalda nende kõnede põhjal teha uurimiseesmärgiga selgelt haakuvaid järeldusi. Dahli kõne ei sobi antud bakalaureusetöö konteksti, kuna kajastab üldisemalt politoloogia arengulugu, Taagepera kõne puhul võiks tuvastada küll võimu ilminguid, aga seda teise meetodiga – näiteks kriitilise diskursuseanalüüsi kaudu, järgides võimu loomet diskursuses endas. Otsused on tehtud, lähtudes põhimõttest, et antud uurimismeetod seab piirideks kõnede tekstid – seega pole võimalik liikuda kõnede enda sisuks olnust kaugemale, kuigi näiteks Dahli puhul võiks temale omaseid võimu tunnuseid ennustada juba selle põhjal, milline on olnud tema varasemate teoste sisend antud töö teooriaosasse. Sama põhimõte kehtib ka edasisse analüüsi kaasatud kõnede- autorite puhul – kuigi nende teistest töödest võib nende täpsemaid seisukohti võimu kohta tuletada (nt Barry), toimub antud analüüs eraldiseisvalt üksnes kõnede enda sisu põhjal, kusjuures järgneva analüüsi jooksul välja toodud katkendid on vaid väike osa kõikidest kategoriseeritud ühikutest, mis on mõeldud kategoriseerimise põhjendamise näitlikustamiseks.

Järgneva analüüsi eel on asjakohane selgitada ja meelde tuletada, et teorias esitatud võimu dimensioonid pole mitte üksteist välistavad vaid täiendavad. Iga järgnev võimu dimensioon ei lükka ümber eelneva olemust, vaid lisab sellele oma tahu, mida eelnev ei kajastanud. Sestap ei saa ka analüüsi käigus eristada konkreetselt võimu dimensioone endid (kuna põhimõtted ise kattuvad või vähemalt pole välistatud dimensioonide vahel), küll aga saab esile kerkivatena välja tuua kõikides tasandites võimu olemusele endale lisandunud ilminguid, mis antud töö kontekstis on kajastatud järgnevate tunnuste ja nende analüüsist ja teoriast tulenevate selgituste kaudu.

3.1 Pluralism kui isekorrastuv poliitika

Dahli eliidikriitilist võimu mõtestavast käsitlesest kerkib ühe iseloomustava mõistena esile „pluralism“. Pluralism pole omane vaid Dahli võimukäsitlusele – nagu lähtub ka võimukäsitluste niinimetatud dimensionaalsest olemusest, ei välista käsitlused ise

üksteist, vaid laiendavad järk-järgult olemasolevate mõtestamist –, eelistuste, huvide, tegevuste ja subjektide mitmekesisus on eelduseks kõikidele võimu dimensioonidele ja ka analüüsist selgunud tunnustele. Antud tunnuse kontekstis käsitletakse seda aga kui pluralismi, mis peegeldab isekorrastumist kui uue (erineva huvide kaaludega) nii-öelda eliidi teket.

Pluralism viitab võimu jaotumisele erinevate ühiskondlike subjektide vahel (olgu „ühikuks“ siis isik, organisatsioon või riik) lähtuvalt nende (poliitilistest) eelistustest – selliselt võivad teatud grupid domineerida ühes valdkonnas, kuid alluda teistes küsimustes. Pluralism kui dominantsete eelistuste mitmekesisus ei tähenda siiski, et võimu jagunemise protsessi käigus on kadunud võimu enda teatav asümmeetrilisus, hierarhilisus ja domineerivusele kalduv iseloom. Vastupidi – pluralism ka taastoodab eelnimetatud ilminguid uutes loodud eelistusi edasikandvates subjektides. Selliselt võib rääkida pluralistliku võimu poliitilisest elemendist – poliitikale omased tunnused kanduvad üle subjektide tegevusse, kus uus kord loob eelduse tegevuses poliitilise võimuga nii-öelda samastumiseks. Eriti selgelt on see täheldatav organiseerunud gruppide puhul, kuhu on koondunud sarnaste huvidega inividid.

Schmitter on oma kõne tekstis sellist ilmingut täheldanud:

„Organisatsioonid on võimelised (kui nad tahavad) poliitiliste kaalutluste [huvide] kestvuse pikendamiseks, kuna nad elavad oma liikmeskonnast kauem (ja mõnikord isegi sotsiaalsest grupist, mida nad väidavad end esindavat). Neil on kombeks arendada tavapäraseid operatiivseid protseduure ja ametlikke ideoloogiaid, mis hõlbustavad eelistuste ja nende tähtsuse kalkuleerimist ning nad kollektiviseerivad need, tehes võimudel endaga konsulteerimise ja läbirääkimise lihtsamaks“ (Schmitter 2010:321).²

Subjektid peavad seega oma huvide esindatuse ja teatava võimu omastamise nimel nende eelistuste kujundamisel kohandama oma tegevuse vastavaks teiste subjektidega, kellega nad suhtlevad. Aga lisaks protseduurilisuse kohandamisele, nõuab ka organisatsioonide enda iseloom mõneti riigi-ühiskonna asümmeetrilise rolli dubleerimist.

² „Organizations are also capable (if they choose) of extending the time horizon for political calculations because they usually outlive their members (and sometimes even the social category they claim to represent). They tend to develop standard operating procedures and official ideologies that greatly facilitate the calculation of preferences and intensities and they collectivize these, making it much easier for authorities to consult and negotiate with them“ (Schmitter 2010:320).

„Definitsiooni kohaselt on nad [organisatsioonid] lahendanud inimeste ratsionaalse kollektiivse käitumise probleemi ja on mõnel juhul ka pööranud tähelepanu küsimustele, mis on seotud võimuressursside ebavõrdsusega, tehes seda suure hulga indiviidide kombineerimisega, tasakaalustamaks privilegieeritud gruppide suunatud mõju. (...) Olemuselt on need enam-vähem püsivad organisatsioonid kollektiivid sisemiste protseduuridega, tegelemaks oma liikmeskonna ja järgijate erinevate motiividega – ja nende alusel loodud keskmiste huvide ja / või kirgede väljendustega, mis on avalikult õigustatud ja normatiivselt sobilikud“ (Schmitter 2010:321-322).³

Organisatsioonid-grupid ühendavad endas sarnaste huvide ja eelistustega inimesi. Inimestele on aga omane suutmatuse oma tegelikke huvisid, otsuseid ja nende tagajärgi mõista ning eelistusi prioritseerida (Schmitter 2010:320), mis muudab riigi rolli poliitikate kujundamisel väga keeruliseks. Gruppidesse koondumine aitab siinkohal inimeste eelistusi ühendada, et selle alusel toimida ühiselt riigivõimu kujundamisse sekkumisel. Selline eelistuste agregeerimine tähendab ka Schmitteri eelneva tähelepaneku raamistikus, et organisatsioon koondab vaid üksikud inimeste huvid, võttes selle oma „poliitika“ kujundamise aluseks – teised indiviidide eelistused jäävad tagaplaanile, mistõttu tekib dilemma isikute huvide esindatusest või esindamatusest grupi sees.⁴

Lisaks n-õ taastoodab pluralistlik võim poliitilist mõtteviisi, kuna ühiskond, sealhulgas pluralistlikult domineerivad ja omavahel võimu nimel võistluslikud sotsiaalsed võimukandjad, toimivad teatud „eelnevalt eksisteerinud institutsionaalses kontekstis, milles huvide konflikt on kanaliseeritud ühiselt heakskiidetud reeglite alusel protsessidesse, mis piiravad võimu kasutamist ning võimalike tulemuste ulatuslikkust“ (Schmitter 2010:322-323). Sellist konteksti kujundab muuhulgas suuresti just seadusandlus ja protseduuriline olukord, millest Linz rõhutab ennekõike põhiseaduse tähtsust:

³ „By definition, they have solved the problem of rational collective action by individuals and, in some cases, they may even have addressed some of the issues involved in the inequality of power resources by combining large numbers of individuals to countervail the concentrated influence of privileged groups. (...) By their very nature, these more or less permanent organizations are collectivities with internal processes for dealing with the diverse motives of their members and followers – and for coming up with a mediated expression of interests and/or passions that is publicly justifiable and normatively appropriate“ (Schmitter 2010:321-322).

⁴ Toetudes mõtestamisel näiteks Verba kõnes välja toodud asjaolule, et keskmine valija ja keskmine inimene pole väga sarnased, kui eristada nende poliitiliste eelistuste järjekorda (Verba 2003:672).

„Demokraatlikult heakskiidetud põhiseadus, mis on peamiste poliitiliste jõudude konsensusel rajatud, pakub institutsioonilist raamistikku, milles poliitiline võistluslikkus saab toimida“ (Linz 1997:120).⁵

Ka Przeworski ja Lijphart rõhutavad oma kõnede tekstides oluliselt seadusandlikku ja institutsioonilist-protseduurilist elementi (sh valimisi), põhinedes oma politoloogiliste tööde aluseks olevate lõhestunud ühiskondade „liitmisele“ ning konfliktihaldamisele (vt Przeworski 2011, Lijphart 1998).

3.2 Mitteotsustusprotsess (*non-decision-making*)

Reformatiivsest võimu käsitlusest kerkis esile mitteotsustusprotsessi mõiste ja termin, mis on Bachrachi ja Baratzi täienduseks esimese dimensiooni otsustusprotsessi mõistele. Kui otsustusprotsessi vaadeldi kui nähtavaid ja mõõdetavaid ilminguid võimu rakendamisele tegevuste kaudu, siis teise võimu dimensiooni ja antud mitteotsustusprotsessi mõistega lisandus võimu üldkäsitlusele ka teatav kujundav faktor.

Mitteotsustusprotsess on aluseks alluvate osapoolte arvamuse kujundamisele informatsiooni piiramise või manipulatsiooni kaudu, takistades seeläbi teatud võtmeküsimuste avalikuks tulemist. Selle elluviimise vahenditele viidatakse täpsemalt ka võimu instrumentide peatükis, milles on välja toodud Bachrachi ja Baratzi võimuavaldamise viisid manipulatsiooni, jõu, autoriteetsuse, mõju ja sunni näol.

Linz on oma kõne tekstis tähelepanu pööranud poliitikute otsuste mõju uurimisele ühiskonna hinnangute kujundamise puhul:

„Minu arvates peaksime me palju rohkem teadma sellest, mis motiveerib poliitikuid ja nende tähtsust valijate nõudmistele vastamisel, vastus, mis on väga tihti Carl Friedrichi kirjeldatud „oodatavate reaktsioonide reegli“ tulemus, ja nende võimet neid nõudmisi liigendada ja isegi kujundada, et neid avaliku arvamuse kujundamiseks ümber sõnastada, selle asemel, et neile vastata“ (Linz 1997:124).⁶

⁵ „A democratically approved constitution, built on a consensus of major political forces, provides the institutional framework within which political competition can take place“ (Linz 1997:120).

⁶ „In my view, we need to know much more about what motivates politicians and their crucial role in responding to the demands of the voters, a response that very often is a result of what Carl Friedrich calls "the rule of anticipated reactions," and their ability to articulate those demands and even to shape them, to reformulate them to create public opinion rather than respond to it“ (Linz 1997:124).

Ka Skocpol, kes sõnastab riigi struktuuride ja tegevuste kaudsete mõjude esilekerkimise, põhinedes arutluses Tocqueville' lähenemisele, toob välja otsustus- ja mitteotsustusprotsessi elemendid:

„Selle lähenemise kohaselt (Skocpol 1985,21) „ei oma riigid tähtsust ainult nende ametnike tulemustele orienteeritud tegevuste tõttu. Nad on tähtsad, kuna nende organisatsiooniline olemus, koos nende üldiste tegevusmustritega, mõjutavad poliitilist kultuuri, julgustavad teatud gruppide formeerumisi ja kollektiivseid poliitilisi tegevusi (aga mitte teisi), ja teevad võimalikus teatud poliitiliste küsimuste esilekerkimise (aga mitte teiste)““ (Skocpol 2008:111).⁷

Ühelt poolt võib poliitikute otsuseid ja mitteotsuseid suunavate asjaolude põhjuseks riiklikul tasandil ja poliitilistes tegevustes pidada valdavat arvamust, et alluvad subjektid (kodanikud) pole suutelised ega pädevad teatud otsustes kaasa rääkima.

„Kahe termini kokkupanemise raskus peitub selles, et demokraatliku poole pealt on inimesi palju ja erinevaid, mis teeb nende vajaduste ja eelistuste koordineerimise keeruliseks; ja nende tähelepanu ja teadmised poliitiliste küsimuste üle on limiteeritud, mis nad varustanud alternatiivseid poliitikaid väärt hindama. Samal ajal teeb valitsus keerulisi poliitilisi otsuseid, mis balansseerivad paljude toimijate vajadusi ja eelistusi. (...) Poliitikategijad ei kuula lihtsalt seda, kes räägib; nad jälgivad, millised inimesed on aktiivsed ja mida nad vajavad. Nähtavus kohandub mõistena nii eelistustele, mis inimestel on, kui ka vajadustele, mis neil võivad olla, kuid mida nad ei avalda“ (Verba 2003:667-668, 670).⁸

Sellisel juhul peavad poliitikud poliitilistes protsessides arvestama kõikide inimeste vajadustega. Kuivõrd keskmine valija ei vasta tingimata keskmise inimese profiilile, kuna inimeste aktiivsus ja eelistuste jagunemine tähtsuste põhjal erinevad (Verba

⁷ „In this approach (Skocpol 1985, 21), ‘states matter not simply because of the goal-oriented activities of state officials. They matter because their organizational configurations, along with their overall patterns of activity, affect political culture, encourage some kinds of group formation and collective political actions (but not others), and make possible the raising of certain political issues (but not others)’“ (Skocpol 2008:111).

⁸ „The difficulty of putting the two terms together is that, on the democratic side, the people are many and varied, which makes the coordination of their needs and preferences difficult; and their attention to and knowledge of policy issues is limited, which ill equips them to judge among alternative policies. At the same time, government involves making complex policy decisions that balance the needs and preferences of many actors.(...) Policy makers do not merely listen to who speaks; they observe what citizens are active and see what they need. Visibility applies to activity both in terms of preferences that people have and needs that they may have but do not express“ (Verba 2003:667-668, 670).

2003:672), tuleb poliitikategijatel kohandada otsused vastavaks universaalsete vajaduste määraga – isegi siis, kui selle arvelt tuleb nii-öelda maha suruda aktiivsema valijaskonna huve, jättes teatud üldsuse mõistes mitterakendatavad eelistused programmist välja. Sellisel juhul rakendatakse võimu ratsionaalsetel kaalutlustel – üritades olemasolevat poliitikat kohaldada üldsuse huviga, surutakse alla teatud gruppide poliitilised eelistused teiste heaolu või arvamuste arvelt.

Teisalt ei saa muidugi eeldada, et taoline käitumine põhineks ainult poliitikute ratsionaalsete kollektiivsete otsuste tegemise elemendil. Mõnikord piiravad otsused poliitikategijaid mitteotsuste kaudu ka puhtalt institutsionaalsete riigikorralduslike reeglite tõttu – teisisõnu domineerib tagasivalimise ja heakskiidu (*accountability*) faktor. Otsused (ja mitteotsused) kujundatakse vastavalt sellele, milline võiks olla potentsiaalne ühiskondlik tagasiside. Poliitiliselt ebapopulaarseid poliitikaid ei tuua laiema avalikkuseni, kuna võimukandjad kardavad nende tõttu kaotada oma positsiooni.

Mitteotsustusprotsessi saab poliitilisuse-mittepoliitilisuse skaalal käsitleda politiseerivana just selle subjektidele teadmatu otsuste tegemise kaudu – subjekti ei saa ise sekkuda või neil puudub selleks piisav mõju, mistõttu saab eristada poliitilise sfääri mõju suunamist mittepoliitilistele subjektidele.

Subjektide niinimetatud eluliste huvide politiseerimine otsuste ja mitteotsuste protsessi kui poliitika kujundamise kaudu viib sellest tingituna subjektide käitumise moonutamiseni, milles Ostrom eristab välise sekkumise mõju sisemise motivatsiooni kujundamisele kontrollimise või toetamise tajumise kaudu – kui individid tajub kontrolli rakendamist, langeb sisemine motivatsioon (mis väljendub suuresti just konventsionaalses poliitilises kodanikukäitumises), kui aga tajutakse toetust, tõuseb sisemine motivatsioon (Ostrom 2000:9-10). Kontrolli tajumise puhul võib teisisõnu huvide politiseerimise tagajärjena rääkida priisõiduprobleemist, mis on iseloomu arvestades heaks üleminekuks kallutatuse mobilisatsiooni (*mobilization of bias*) mõistele.

3.3 Kallutatuse mobiliseerimine (*mobilization of bias*)

Kuigi ka kallutatuse mobiliseerimise mõiste kerkis ennekõike esile reformatiivse võimu käsitluse juures, kuna see hõlmab endas paljuski teisele dimensioonile omast kaasa- või

väljaarvamise protsessi, võib selle suunitluse elemente märgata kõikide võimu dimensioonide eristuste puhul – kui kõikide võimu dimensioonide olemuse põhiargumendiks on teatav konflikt huvide või eelistuste üle, siis kallutatuse mobiliseerimisele võib läheneda ka kui huvide kallutatusele, milles manipulatsiooni enda aluseks on võistluslikkusest tulenev subjektiivsete huvide kaitsmine. Konflikt tuleneb siinkohal liberalistlikule lähenemisele omasest asjaolust, et kõikide huvidele ei omistata võrdset kaalu.

Kallutatuse mobiliseerimine tähendab võimu olemuse mõistmise vaatevinklist, et subjektid rakendavad paratamatult oma eelistuste, uskumuste, olemasolevate protseduuride või tegevuste kaudu teiste subjektide üle võimu enda kasuks. Selliselt toimub võimu politiseerumine – võimu rakendatakse küll teatud institutsionaalsete reeglite sees või sellest mõjutatud pinnal, kuid võimu mõju ulatuse mõiste liigub kaugemale otsuste ja mitte-otsuste piiridest. Teisisõnu liidab kallutatuse mobiliseerimine võimu olemusele mõneti lisaks alluva subjekti teadvustamatuse elemendile ka võimukandja puhul täheldatava teadvustamatuse, milles kallutatuse on niinimetatud süsteemi isetekkeline ja alateadlik osa. Kuivõrd siinkohal käsitletakse seda kõnede baasil kui politiseerivat nähtust, kuna see tuleneb ülalt-alla domineerimise raamistikust, siis kallutatuse mobiliseerimine ise võib kuuluda ka teistesse poliitilise-mittepoliitilise spektri kategooriatesse, kuna seda võib lisaks poliitikale omasena näha ka sotsiaalse väärtusena.

Üheks esilekerkivaks elemendiks kallutatuse mobiliseerimise tuvastamiseks ja selle avaldumise esitamise aluseks on väljaarvamise mõiste. Seda on oma kõne tekstis käsitlenud näiteks Barry:

„Sotsiaalne väljaarvamine on, ma pakun, lihtsalt üldistus inimeste väljaarvamise kohta lõunalauast või töökohtadelt õigusbüroodes. Sa kannatad sotsiaalse väljaarvamise all siis, kui sa ei saanud [millestki] osa võtta, kui sa tahtsid: see, kas sa seda ka päriselt tahtsid või mitte, pole oluline. Sotsiaalse väljaarvamise pahe ei seisne põhiliselt tahtmiste frustratsioonil, vaid õigluse keelamises“ (Barry 2002:110).⁹

⁹ „Social exclusion is, I suggest, simply a generalization from the exclusion of people from lunch counters or jobs in law firms. You suffer from social exclusion if you could not participate if you wished to: whether or not you actually wish to is irrelevant. The evil of social exclusion is not at its core the frustration of wants but the denial of justice „ (Barry 2002:110).

Laiendades Barry õigluse keelamise elementi kallutatuse mobiliseerimise tuvastamiseks Skytte laureaate kõnedes, saame seda käsitleda pigem nii-öelda „päris“ võrdsete võimaluste pakkumisest lähtudes. Kuigi seadustest tulenevad võimalused osalemiseks ja otsustamiseks on võrdsed, ei tähenda see õiglust, kuna eri subjektidele on kallutatuse mobilisatsiooni protsessi käigus omistatud erinev võim – see omakorda lähtub juba pluralistlikkuse tahu põhimõttest, mis toob pluralismi elemendi sisse ka antud tunnuse puhul. Võimu omistamise erisust käsitleb muuhulgas näiteks ka Skocpol:

„Minu enda uurimus (Skocpol 2003) näitab, et valitsuse sekkumised alates 1970ndatest on – tihti tahtmatult – võimustanud kitsaid huvigruppe, mida domineerivad rikkad ja jõukas keskklass, samal ajal nõrgestades stiimuleid ja võimalusi laiemaks demokraatlikuks kaasamiseks. Tegevused avaliku sotsiaalpoliitika debati ja reguleerimise üle on hoopis kallutatud privilegeeritute vajaduste ja väärtuste poole ning on kaugenud enamusele võimaluste ja kindlustunde loomisest“ (Skocpol 2008:121).¹⁰

Kallutatuse mobilisatsiooni käigus on seega politiseerunud teatud huvigruppide olemus, käitumine ja eelistused. Sellise nii-öelda eeliste järjekorras võimustamise tagajärg võib olla aga ka politiseerumise projitseerimine indiviidi tasandile, mis väljendub selgelt näiteks priisõiduprobleemis. Kallutatuse suund on enamasti tingitud subjektide „nähtavusest“ – olgu siis näiteks valimiskäitumise alusel –, milles võim poliitilisi otsuseid mõjutada on aktiivsemal grupil. Aktiivne grupp ise aga on erinevate ressursitunnuste alusel (nt haridus, sissetulek) eelisseisundis, mistõttu nende suunas koondub ka rohkem (mitte ainult poliitilisi) mõjuhoobasid.

Ostrom sõnastab priisõiduprobleemi järgmiselt:

„Uuringud on näidanud, et priisõitmine on potentsiaalne probleem igal juhul, mil indiviidi ei saa välja arvata kasude saamisest teiste panuse eest ühistesse tulemustesse“ (Ostrom 2000:4).¹¹

¹⁰ „My own recent research (Skocpol 2003) shows that government interventions since the 1970s have – often unintentionally – empowered narrow interest groups dominated by the rich and the upper-middle class, while weakening incentives and capacities for broad democratic engagement. Agendas for public social policy debate and legislation are, in turn, tilted toward the needs and values of the privileged, and away from furthering opportunities and security for the majority“ (Skocpol 2008:121).

¹¹ „Field research has confirmed that free riding is a potential problem whenever individuals cannot be excluded from receiving the benefits of others' contributions to joint outcomes“ (Ostrom 2000:4).

Priisõitmine väljendub kodanikukäitumise, sh kõige selgemalt valimiskäitumise, muutumises, mis on tingitud mõneti ratsionaalsest kaalutlusest mitteosalemiseks – see tähendab, et ühiskondlik-poliitiline kallutatus tuleneb nii-öelda vähem privilegeritud osapoolte arvelt. Skocpol toob välja, põhinedes ka eelnevale diskussioonile, et poliitilised otsused võivad lisaks kasuteguritele mõjutada ka kodanike aktiivset kaasatust või kaasamatust poliitikasse (2008:119). Kui kodanikud tajuvad, et nende panust poliitika kujundamisel ei arvestada või neil puudub võim poliitika kujundamiseks (kuna võim on jaotunud kallutatuse tõttu teistele subjektidele), ei ole neil ka motivatsiooni poliitikas osalemiseks. Priisõitmine tagab nendele inimestele juba majandusterminoloogiast tulenevalt avalikud hüvisid, mille saamisest pole neid võimalik välja arvata, ilma oma täiendavate ressursside (aeg, raha) kulutamiseta, kuid selline valijakäitumine ühtlasi süvendab kallutatuse probleemi – ühelt poolt rakendab aktiivsetele valijatele rohkem mõjuvõimu, mis on aluseks nende omahuvide erisuse suurenemisele võrdluses nii-öelda keskmise kodanikuga, teisalt aga hakkab kallutatud gruppide võim avaldama mõju priisõitjate objektiivsete huvide kujundamisele.

Priisõiduprobleemi võib seega mõista ka latentse konfliktina, millele keskendub täpsemalt järgmine alapeatükk.

3.4 Latentne konflikt

Radikaalse võimu dimensiooni üheks esilekerkivamaks lisanduseks eelnevatele võimukäsitlusele on latentse konflikti mõiste. Latentset konflikti iseloomustab asümmeetriline konflikt huvide teadvustamise astmes – võimule teadlikult või teadmatult allutatud subjekt teadvustab peamiselt oma isiklike (subjektiivseid) huvisid, kuid mitte oma kaudseid (objektiivseid) huvisid, kuna nende kujundamist mõjutab teine osapool oma teadliku või teadmatu käitumisega. Ka selle võimu vormi puhul võib täheldada politiseerumist – poliitiline element nähtub varjatud, nähtavate või passiivsete otsuste-tegevuste tulemustes. Kuigi latentse konflikti iseloom on selle mõõtmise osas üsna varjatud, esines mõiste mõtestamise idee selgelt päris paljudes Skytte laureaaside kõnede tekstides.

Verba on oma kõnes välja toonud latentse konflikti esinemise poliitiliste otsuste tagajärjel:

„Kurjategijate või endiste kurjategijate valimisõiguste piiramisel (õigustades seda sellega, et kurjategijad on astunud väljapoole kodanikkonna moraalset piiri) on tahtmatu tagajärg afroameerika meeste valimisõiguse piiramisele. Vanasti, kui piirangute aluseks oli kirjaoskus (õigustades seda sellega, et inimesed peavad olema kirjaoskuslikud, selleks et olla informeeritud kodanikud), oli tulemuseks immigrantide ja mustanahaliste poliitilise aktiivsuse piiramine – piirang, mis oli kindlasti tahtlik arvestades lõunapiirkonna afroameeriklastega. Tõepoolest, on selge, et „tahtmatud“ tagajärjed pole alati tahtmatud“ (Verba 2003:665).¹²

Konflikti latentsus väljendub siinkohal asjaolus, et kuigi poliitika kaudu üritatakse kontrollida ühe grupi subjektiivseid huvisid (siinkohal näide kurjategijatest), võib sellel olla hoopis laiem tahtmatu tagajärg, mis mõjutab kogu ühiskondlikku niinimetatud poliitilist demograafiat, moonutades teatud huvigruppide mõjuvõimu nende liikmete alateadliku otsustusvõimaluste piiramise kaudu.

Eelmise peatüki priisõiduprobleemi edasi arendades väljendub niisiis selle latentsus isiklike ja kaudsete huvide konfliktis. Kodanike subjektiivseteks huvideks on oma ajalise, rahalise või muu ressursi kokkuhoidmine mitteaktiivse kodanikukäitumise kaudu. Või lähtudes Przeworski kõne tekstist: „kollektiivsed otsused on iserakenduvad (*self-implementing*): kui keegi teine palub mul teha midagi, mida ma tahan niikuinii teha, ei ole vaja rakendada sundi, et ma seda teeksin“ (Przeworski 2011:171). Teisisõnu – kui subjekti valdavad subjektiivsed huvid on poliitiliste otsuste kaudu niikuinii kaetud, ei tunne ta vajadust poliitikasse sekkumiseks. Latentseks muudab konflikti aga asjaolu, et subjekti objektiivseid huvisid mõjutab sellisel juhul keskmine valija, kes kujundab poliitilise keskkonna. Minnes tagasi Verba kõnes mainitud keskmise valija ja keskmise inimese erisuseni (vt Verba 2003:672), võib öelda, et subjekti subjektiivsed huvid lähtuvad tegelikult talle suunatud objektiivsete huvide iseloomust – keskmine (aktiivne) valija sätestab sellisel juhul poliitikatele eeldused, mis ei pruugi samastuda keskmiste

¹² „Restricting the voting rights of felons or former felons (under the explicit justification that felons have stepped outside the moral realm of citizenry) has the unintended consequence of restricting the voting rights of African American males. In former times, restrictions based on literacy (on the explicit justification that people need to be literate to be informed voters) had the effect of limiting the political activity of immigrants and blacks—a limitation that was surely intentional regarding African Americans in the South. Indeed, it is clear that “unintended” consequences are not always unintended“ (Verba 2003:665).

inimeste eelistuste ja huvidega, kuid keskmine inimene võtab rakendatavad poliitikad siiski omaks, olgugi et need ei pruugi olla samad tema tegelike huvidega. Priisõitmisel on seega ühtlasi ka subjektide huvide loomise efekt, mis tuleneb latentsest konfliktist endast.

3.5 Huvide loome (*agenda-setting*)

Radikaalse võimu dimensioonile on omane otseselt nähtamatute võimuilmingute uurimine. Selle käsitluse eristamise puhul tõi Lukes sellele omasena terminoloogias esile ka huvide loome elemendi. Huvide loome puhul saab seega eristada subjektide tegevust, mis on kujundanud teiste (teadlikult või teadmatult alluvate) subjektide subjektiivset ning objektiivset maailmataju. Huvide loome ja sotsiaalsete normide, väärtuste ning uskumuste loome eristus mõjub kui üleminek radikaalselt võimult distsiplinaarsele ja muudab seega kahe tunnuse ning seda kirjeldavate ühikute selgepiirilise klassifitseerimise keeruliseks. Siiski eristatakse antud töös huvide loomet ja niinimetatud sotsiaalsuse loomet omavahel poliitilisuse-mittepoliitilisuse skaala raamistikus – kuivõrd huvide loome kujundav faktor tuleneb muutust taotlevatest (st poliitilistest) asjaoludest, mis moondub, seda poliitikavälisele rakendades, politiseerivaks võimuks, siis sotsiaalsuse konstrueerimine toimub kõikides sotsiaalses sfääris esinevate mõjude kaudu, olles seega loomult mittepoliitiline.

Skytte kõnedes avaldus huvide loomise aspekt ehk kõige selgemalt ja järjepidevamalt jälgitavalt Ingleharti ja Norrise kõne tekstis, mis käsitles inimsurvalisuse (*human security*) kontseptsiooni kujunemist. Oluline osa sellest väitest põhineb ka asjaolul, et nende kasutatud uurimismeetod (diskursuseanalüüs) lõi pinnase teema võimu kujundava olemuse uurimise aspektile, mistõttu kujundamise protsess ise avaldus selgemalt.

Huvide loomet poliitilise tegevuse kaudu väljendasid nad järgmiselt:

„Hirm terrorismi, tsiviilkonflikti ja riikidevahelise sõja tekkimise ees olid suurimad Jaapanis, võibolla selle kaugeleulatuva ajaloolise pärandi tõttu Teisest Maailmasõjast,

mis väljendus muude indikaatorite seast ka Jaapani soovimatuses olla kaasatud agressiivsetesse militaar-tegevustesse“ (Inglehart, Norris 2012:84).¹³

Sarnaselt Jaapaniga on nad välja toonud väärtuste kujundamise poliitika kaudu ka Rootsis:

„Vastukaaluks tajutakse riske kõige madalamalt Rootsis, mis peegeldab selle pikka patsifistlikku, erapooletut ja neutraalset traditsiooni. Rootsi kerkib seega esile kui riik, milles on vähim muret nii riiklikku kui personaalset vormi turvalisuse üle“ (Inglehart, Norris 2012:84).¹⁴

Näiteks toodud Jaapanis on lähiajalooline pärand kujundanud tugevama riskitajumise suuna, kuna sõja ajal rakendatud tegevused on toonud kaasa laiaulatusliku mõju huvide kujunemisele otsese ohu tajumise tõttu. Rootsis aga on seevastu riikliku julgeolekupoliitika olemuslikkuse tõttu kujunenud kodanikkonna seas madal riski tajumise määr. Poliitika kujundamisel on rõhutatud tegevustele, mis sisendavad turvalisust ning on seega ka kodanikkonna normides ja väärtustes kujundanud turvalisuse mõistet. Veelgi enam – üksinda turvalisuse mõistel endal on sellega seostuvate valdkondade väärtuste kujundamise võime:

„Arusaam turvalisusest kujundab eeldatavasti suurt hulka kultuurseid väärtusi, kaasaarvatud heaolu- ja õnnetunnet, sotsiaalset usaldust ja tolerantsi, religioosete ja poliitiliste orientatsioonide tugevust, näiteks nagu toetust parempoolsetele erakondadele, suhtumist sooneutraalsusesse ja seksuaalse vabaduse määra“ (Inglehart, Norris 2012:78).¹⁵

Poliitiliste otsuste ja tegevuste kaudu kujundatakse seega subjektide huvisid ja tajusid, millel on omakorda arusaamu ja eelistusi kujundav faktor. Poliitikaid või poliitilist diskursust ellu rakendades ei taotleta nende laiemaid mõjusid – nagu antud näites nähtub see muuhulgas inimeste poliitilise spektri ja seeläbi ehk vasakpoolsema ideoloogia

¹³ „Thus fears about the threat of terrorism, civil conflict and inter-state war were greatest in Japan, perhaps due to the longstanding historical memories from the Second World War, in keeping with other indicators of Japanese unwillingness to engage in aggressive military actions“ (Inglehart, Norris 2012:84).

¹⁴ „By contrast, the risks were perceived to be lowest in Sweden, reflecting its longstanding tradition of pacifism, non-alignment and neutrality. Sweden therefore emerges as the country with the least concern about both national and personal forms of security“ (Inglehart, Norris 2012:84).

¹⁵ „In turn, as discussed in the final part of this article, security perceptions are predicted to shape a wide range of cultural values, including feelings of well-being and happiness, social trust and tolerance, the strength of religiosity and political orientations, such as support for right-wing parties, attitudes towards gender equality and sexual liberalization values“ (Inglehart, Norris 2012:78).

eelisvõimustamises. Kujunenud eelistused mängivad aga rolli poliitika kujundamisel – toimub niinimetatud võidukohandumine, milles uued olukorrad ja perspektiivid poliitikas kujundavad poliitilist mõtet ning raamistatavad huvid kujundavad omakorda poliitilisi otsuseid. Selline tegevus-kujundamise suhe ise muudab piirid radikaalse ja distsiplinaarse võimu eristamise vahel häguseks.

3.6 Sotsiaalsete normide, väärtuste ja uskumuste loome

Esimesest kolmest võimutasandist kõige enam eristuvaks võib pidada distsiplinaarset võimu – selle puhul pole niivõrd eristatavad toimijad, kuna võim avaldub kaudselt nende toimijate tegevuse tagajärg-mõjudes endas. Sellest – toimijate mitteeesinemisest – tingituna eristatakse kõnede analüüsist lähtuva tunnuseks veel ka sotsiaalsete normide, väärtuste ja uskumuste loome, mis erineb siiski piisavalt palju ülejäänud võimutunnustele omastest lähtepunktidest, et seda poleks paslik paigutada nende alla.

Kuivõrd sotsiaalsuse loomise (konstrueerimise) mõistet on politoloogilises terminoloogias kasutatud muuhulgas näiteks mõjude hindamiseks poliitiliste eelistuste ning poliitikakujundamise kaudu (sh nt Schneider, Ingram 1993:334), nähtub sellest, et tunnuse loomiseks ja eristamiseks tuleks kasutusele võtta poliitilisuse-mittepoliitilisuse skaala. Olemuselt on sotsiaalsete normide, väärtuste ja uskumuste loome ning sellele ehk kõige enam vastav distsiplinaarse võimu dimensioonist tuleneb võimu eristus mittepoliitiline, kuna see on ise tajutav sotsiaalse konstruktsioonina, mis pole suunatud tingimata poliitika loomisele ja elluviimisele, kuid avaldab oma subjekte kujundava faktori kaudu laiaulatuslikku mõju. Normide, väärtuste ja uskumuste loome on omakorda ise konstrueeritud kõikide tegevuste (sh poliitiliste) sees. Nii distsiplinaarse võimu enda kui ka antud tunnuse avaldamine Skytte kõnedes on tunnetuslikult määratletav, kuna sotsiaalsete normide, väärtuste ja uskumuste enda kujunemist peaks vaatlema, hindama ning võrdlema kujunemisloo ajaloolise spektri kaudu. Sestap on antud tunnuse esinemine ja selle näitlikustamine kõnede kaudu suuresti niinimetatud tajupõhine kaardistamine.

Sotsiaalsete normide, väärtuste ja uskumuste loomet võib seega selgemalt „tajuda“ näiteks Hanna Pitkini kõne tekstis, mis põhineb, lähtudes tema töödest politoloogina, demokraatia ja esindamise omavahelisest suhestamisest, milles esindamise mõistet ise

võib distsiplinaarsest võimust lähtudes vaadelda demokraatia tunnetusliku osa ja väärtusena. Esindatuse teema paigutatakse antud tunnuse alla juba üksinda kaalutlusel, et Pitkin ise selle varjatud konstrueeritusele viitab: „[esindatuse] kontseptsioonil on keskne tähendus: et keegi või miski, mis pole otseses mõttes esindatud on sellegi poolest esindatud mingis kaudses mõttes“ (Pitkin 2004:336).¹⁶

Ta vaatles oma kõnes poliitilise esindamise mõiste tagamaid:

„Esindamine, vähemalt kui poliitiline idee ja praktika, kerkis esile alles varasel modernismiperioodil ja polnud üldse demokraatiaga seotud. Näiteks võib võtta Inglismaa. Kuningas, vajades lisaks kuninglikele varadele ja traditsioonilistele feodaalsetele maksudele täiendavat tulu, nõudis igalt maakonnalt ja linnaosalt delegaati, kes koguks kogukonnalt täiendavaid makse. Seega esindamine kehtestati kõrgematelt tasanditelt kui kohustus, kuningliku heaolu ja administratiivse kontrolli osis. Kui seda nõuet korrati, hakkas see tasapisi institutsionaliseeruma. Mõnikord anti delegaatidele kaasa kogukonnapoolsed instruksioonid; mõnikord eeldati, et nad annaksid teada, mis toimus. Tasapisi hakkasid nad oma rollist tulenevalt vastama kaebustele, mõtlema endast kui ühe jätkuva kogu liikmest, ja mõnikord ühendama jõudusid kuninga vastu. Seega muutus esindamine tasapisi pigem õiguseks kui kohustuseks, isegi kui esindaja valimine polnud kaugeltki mitte demokraatlik; tihti peale ei teostatud seda isegi valimiste kaudu“ (Pitkin 2004:337).¹⁷

Kuigi esindaja valimine ega esindamine ise pole loomult otseselt demokraatia terminiga võrdsustatav, on see oma nii-öelda normi kujundava kalduvusega saanud üldsuse arvamuse koondamise ning „esindamise“ osaks.

„Olenemata korduvatest pingutustest esindussüsteemi demokratiseerida, on valdavaks tulemuseks olnud, et esindamine asendab demokraatiat selle teenimise asemel. Meie

¹⁶ „The concept does have a central core of meaning: that somebody or something not literally present is nevertheless present in some non-literal sense“ (Pitkin 2004:336).

¹⁷ „Representation, at least as a political idea and practice, emerged only in the early modern period and had nothing at all to do with democracy. Take England, for example. The king, needing additional revenue beyond that from the royal estates and traditional feudal dues, required each shire and borough to send a delegate to commit the locality to special additional taxes. So representation was imposed as a duty from above, a matter of royal convenience and administrative control. As the practice was repeated, it gradually became institutionalized. Sometimes the delegates were sent with instructions from their communities; sometimes they were expected to report back on what had transpired. Gradually they began to make their consent conditional on redress of grievances, to think of themselves as members of a single, continuing body, and sometimes to join forces against the king. So representation slowly came to be considered a matter of right rather than a burden, though even then the selection of delegates was by no means democratic; often not even accomplished by election“ (Pitkin 2004:337).

esindajatest on saanud isehakanud eliit, mis valitseb – või õigupoolest haldab – passiivseid või privatiseerunud inimmasse. Esindajad ei käitu enam inimeste agentidena, vaid on nende [inimeste] asemel. (...) Ikkagi jätkavad nad [inimesed] toetust – ehk siis hoiduvad sekkumast – süsteemi. (...) Neile [inimestele] ei tule kunagi pähe mõelda valitsusest kui jagatud instrumendist või avalikkusest kui neid endid kollektiivselt hõlmavast“ (Pitkin 2004:339-340).¹⁸

Pitkin toob seega välja esindamise kui mõiste ja tegevuse normi kujunemise. Isegi kui see ei vasta poliitika otsustes-tegudes sõna-sõnalt oma lingvistilisele tähendusele, on see olemuslikult omandanud sellele vastava tähenduse sotsiaalses tajus ning loonud instrumendina teadmise demokraatias, olles nüüd kujunenud pigem selle väärtust loovaks ja seda iseloomustavaks tavaks.

3.7 Järeldused analüüsist

Bakalaureusetöö üldisemaks eesmärgiks oli kaardistada võimu olemust politoloogias Skytte preemia laureaate kõnede põhjal. Analüüsi tulemusel kerkisid kõige selgemalt ja eristatavamalt esile kuus võimu tunnust ja avaldumisviisi – pluralism kui isekorrastuv poliitika, mitteotsustusprotsess, kallutatuse mobiliseerimine (*mobilization of bias*), latentne konflikt, huvide loome ning sotsiaalsete normide, väärtuste ja uskumuste loome –, mille täpsemat olemust kajastasid eelnevad alapeatükid. Võimu esile kerkivaid tunnuseid ei omistatud konkreetsetele võimudimensioonidele, kuna dimensioonid ise pole üksteist välistavad, vaid täiendavad, kuid eristuse aluseks olid nendest dimensioonidest tulenevad teoreetilised määratlused.

Analüüsi käigus ja tulemustest lähtudes on võimalik vastata ka laiemal eesmärgil kaudu konstrueeritud kitsendatud küsimustele:

¹⁸ „Despite repeated efforts to democratize the representative system, the predominant result has been that representation has supplanted democracy instead of serving it. Our governors have become a self-perpetuating elite that rules – or rather, administers – passive or privatized masses of people. The representatives act not as agents of the people but simply instead of them. (...) Yet in their conduct they continue to support – that is, to refrain from disrupting – the system. (...) It never occurs to them to think of the government as their shared instrument, or of the public as consisting simply of themselves collectively“ (Pitkin 2004:339-340).

1. Kas poliitilisuse-mittepoliitilisuse skaala liitmisel võimu käsitlustele on võimalik esile toodud tunnuseid selgitada ja eristada?
2. Kas mõni võimu tunnus domineerib analüüsis?
3. Kas võib eeldada, et politoloogid käsitlevad oma töödes pigem poliitilise-politiseeriva omadusega võimu kui mittepoliitilist võimu?

Poliitilisuse-mittepoliitilisuse skaala kujunes analüüsi käigus üheks väljavõetud koodide kategoriseerimise aluseks – kui võimu käsitluste teooriate alusel oli keeruline analüüsiühikuid eristada, siis poliitilisuse-mittepoliitilisuse mõiste liitmine võimule andis võimaluse laiemal eristuse tagamiseks. Eriti oluline koodide mõtestamisel ning võimu olemuse jaotamisel oli see „huvide loome“ ning „sotsiaalsete normide, väärtuste ja uskumuste“ tunnuste eristamisel. Kuivõrd huvide loomet ning nii-öelda sotsiaalsuse loomet eristatakse teoorias tulenevalt radikaalses ning distsiplinaarses dimensioonis, siis analüüsi käigus olid eristamise piirid puhtalt võimu teooriate alusel hägused. Teineteisest eristada sai tunnuseid seega lähtudes peamiselt poliitilisuse-mittepoliitilisuse spektrist, milles huvide loomel on (k.a teoorias tulenevalt) teadvustatud või teadvustamata politiseerimise efekt, samas sotsiaalsuse loome on puhtalt mittepoliitilisuse kategooriasse kuuluv.

Analüüsi otseseks eesmärgiks polnud tunnuste sageduste mõõtmine ning valim oli liiga väike ning diversifitseeritud, et teha üldistatavaid järeldusi domineeriva tunnuse suhtes, kuid tunnetuslikult esines kõige rohkem ja kõige selgemalt kaks tunnus: mitteotsustusprotsess ja kallutatuse mobiliseerimine. Mõlemas on kajastatav teatav isiklike ja kaudsete huvide konflikt, milles esimese puhul domineeris subjektide subjektiivsete huvide allasurumine politiseeriva käitumise tõttu, teine tunnus oli kohati aga eelduseks kogu võimu olemusele endale, kuna sisaldas teadlikku või alateadlikku domineerimisele kallutatuse momenti. Kumbki tunnustest kätkes endas mitteteadlikkuse elementi, mida iseenesest esines kõnedes erineval kujul üllatavalt palju ja selgelt. Mitteotsustusprotsessi kui ehk kõige enam esinenud tunnuse puhul tuleb siiski välja tuua autori eristuse aluseks olnud teooria ja selle kujundatud terminoloogia ning nii-öelda päriselu viited – autor eristab mitteotsustusprotsessi otsustusprotsessist, kuna erinevalt otsustusprotsessist nähtub mitteotsustamine poliitiliste otsuste, tegevuste, huvide, eelistuste jne varjamises ning vastava diskussiooni (eelnevas) summutamises ühiskondlikul tasandil. Otsustusprotsessi puhul on otsused ise avalikud, iseasi kas

võimukandjad ja alluvad selle otseseid või kaudseid mõjusid mõistavad. Politoloogias ja poliitikas käsitletakse mitteotsustusprotsessi aga justkui otsustusprotsessi alla kuuluvana – otsusena mitte avalikkust protsessi kaasata. Kuivõrd võimu enda käsitus ja teisest dimensioonist tulenevad võimu indikaatorid viitavad mitteotsustusprotsessile kui ühele huvide loomise aluseks olevale aspektile, peab autor siiski vajalikuks neid kahte eristada ning esilekerkivana just mitteotsustusprotsessi tunnust käsitleda.

Nagu tuli välja ka analüüsi tunnuste osast, mis on kajastatud eelnevate peatükkide jooksul, olid kõnedes eristatavad peamiselt kas poliitikale või politiseerimisele (ja seda ennekõike) viitavad tunnused. Siinkohal võib üksnes eeldada, et kuna mittepoliitilisuse iseloom skaalal eeldab esiteks laiapõhjalisemalt ühiskondlike mõjude ja sotsiaalsete võimuhete kujunemise hindamist ning teiseks, paigutudes peamiselt distsiplinaarse võimu dimensiooni alla, eeldab eristamiseks teatavat ajaloolise kujunemisloole esitamist ning selle sotsiaalsuse konstrueerimise raamistikus „jälgimist“, pole käsitletavate kõnede tekstide autorid oma kõne ja selle aluseks olevateks enda uurimusteks enamasti kasutatud meetodeid, mis võimaldaks antud loomet uurida ja võimuanalüüsi käigus tuvastada või pole kõne raamides kujunemisloole lihtsalt tähelepanu pööranud. Samuti võib eeldada, et kuna mittepoliitiline võim pole oma olemuselt pigem politoloogide primaarne uurimisobjekt, ei saa ka eeldada, et seda elementi sisaldavaid mõtteid oleks otseselt poliitilisuse või politiseerumisega võrreldes silmatorkavalt rohkem.

KOKKUVÕTE

Käesoleva bakalaureusetöö peamiseks eesmärgiks oli kaardistada Skytte preemia laureaate kõnedes esinevaid võimu tunnuseid, põhinedes analüüsile ja selle raamistiku aluseks olevale teooriale. Kitsamate eesmärkidena oli töö eesmärgiks lisaks eelnimetatule analüüsi hinnates vastata ka mõneti analüüsi eelduseks olevatele küsimustele.

Teoriaosa raames kirjeldati nelja võimu dimensiooni käsitlest, mis lisasid võimu üldkontseptsioonile selle eristamiseks, hindamiseks ja sellele viitamiseks vajalikke mõtteid-terminid. Võimu uurimiseks ja selle tunnuste omavaheliseks eristamiseks lisati ka poliitilisuse-mittepoliitilisuse skaala, mis mõjus oma olemuselt võimu selle toimijate ja tegevuste kaudu hinnates võrdlemise alusena.

Analüüsi käigus kaardistati Skytte preemia laureaate kõnedes kuus peamiselt eristuvat võimu omadustel põhinevat tunnust: pluralism kui isekorrastuv poliitika, mitteotsustusprotsess, kallutatuse mobiliseerimine (*mobilization of bias*), latentne konflikt, huvide loome ning sotsiaalsete normide, väärtuste ning uskumuste loome. Pluralism kui isekorrastuv poliitika käsitles võimu esinemist selle niinimetatud hierarhilise taasloome aspektist lähtudes, olles poliitilisuse-mittepoliitilisuse skaalal olemuselt poliitiline. Tunnust iseloomustab pluralistlikule põhimõttele omane huvide või huvigruppide mitmekesisus, mis aga võtab võimule vastandumise ja omahuvide esindamise protsessi käigus üle ühiskonnas valitseva ja selle liikmetele peegelduva institutsionaalse raamistiku, luues olukorra, milles poliitiliste mehhanismide isekorrastumine toimub võimule alluvate subjektide-gruppide sees. Mitteotsustusprotsess kui hinnanguliselt selgemini ja dominantseimalt esindatud võimu tunnus avaldus kõnede tekstides peamiselt politiseeriva mõjuna. Selle tunnuse kaardistamise käigus kerkis esile poliitiliste valikute ja nende avalikustamise-mitteavalikustamise määr – mitteotsustusprotsessi argumendina käsitleti peamiselt kollektiivsetel kaalutlustel tehtavaid vaikivaid otsuseid, mis tulenevad võimule alluvate subjektide suutmatusest või tahtmatusest „ise otsustada“. Selle tunnuse poliitilist programmi piirav mõju politiseerib küsimused mitteotsustamise protsessi enda kaudu. Kallutatuse mobiliseerimise tunnuse sisuks on eeldus, et teatud toimingute või uskumuste raamistikust lähtuvalt toimub paratamatu võimu ärakasutamine ühede subjektide kasuks teiste arvelt. Tunnuse argumendina esines „välistamise“ mõiste –

huvide kallutatuse alusel on teatud subjektid välistatud otsustusprotsessist nende teadliku või teadmatu tegevuse kaudu. Kuivõrd välistamisest olenemata rakendatakse nendele subjektidele siiski otsuseid (k.a välistamisotsused), siis on tegemist politiseeriva elemendiga. Latentne konflikt on kallutatuse mobiliseerimise üleminekuetapp, milles kajastus täpsemalt isikliku (subjektiivse) ja kaudse (objektiivse) huvi konflikti esinemine. Konflikt nähtub selle varjatud elemendis – tegevused, millel on mõju subjektiivsete huvide kujundamisele, mõjutavad tegelikult ka subjektide objektiivseid huvisid, seda peamiselt tahtmatult. Kuna taas liidab tunnus (huvide) muutust loova aspekti võimu omadusele, võib seda pidada politiseerivaks nähtuseks. Huvide loome ning sotsiaalsete normide, väärtuste ja uskumuste loome tunnuste võimu esinemise aluseks on isiksust kujundav mõju. Huvide loome tunnus esindab otseselt poliitiliste otsuste-tegevuste tulemusel toimunud huvide kujundamist subjekti subjektiivsetes huvides, olles seega loomult endiselt politiseeriv, samas sotsiaalsuse loome tunnus lähtub ennekõike kogu ühiskondliku sfääri toimimist kujundanud faktoritest ning ei eelda võimu avaldumist poliitilises kontekstis, mistõttu saab seda käsitleda mittepoliitiliseks.

Kuivõrd politoloogide esmaseks eesmärgiks on poliitiliste toimijate, sealhulgas ka poliitikast lähtuva või sellesse kanaliseeritud võimu uurimine, ei olnud üllatav, et võimu mittepoliitilised (või sellesse kalduvad) tunnused polnud nii selgelt ja sagedasti esinevad – seevastu otsustusprotsesside endaga kaasnev tunnus oli paljudes kõnedes tuvastatav. Siiski polnud tunnuste esinemise sageduse mõõtmine antud töö peamine eesmärk, mistõttu on seda paslik soovitada teistele uurijatele, kes soovivad antud teemal jätkata ning ehk suurema valimi korral isegi tuvastada teatud väljajoonistuvaid mustreid ajalises, maailmavaatelises või temaatilises plaanis. Lisaks oleks huvitav võimu politoloogias uurimise tahk ka politoloogide enda (teadmisi) võimustav analüüs, mida oleks võimalik teostada juba diskursuseanalüüsi kaudu.

Antud töö eesmärgiks oli kaardistada Skytte preemia laureaatide kõnedes esinevad võimu tunnused – ja see eesmärk sisuanalüüsi kaudu ka täideti. Bakalaureusetöö eesmärgiks ei olnud teema enda ja selle uurimiseks valitud meetodi raamistikus pakkuda konkreetseid ning üldistatavaid tulemusi, vaid liikuda selgema teadmise suunas, pakkudes tajupõhist lahendust võimu olemuse käsitlemisele.

KASUTATUD KIRJANDUS

Teoreetilised allikad

1. Bachrach, Peter, Baratz, Morton S. (1962) "Two Faces of Power" *American Political Science Review* 56(4), 947-952.
2. Bachrach, Peter, Baratz, Morton S. (1970) *Power and poverty: Theory and practice*. New York: Oxford University.
3. Boyer, William W. (1990) "Political Science and the 21st Century: From Government to Governance" *Political Science and Politics*, 23(1), 50-54.
4. Connolly, William E. (1985) „Taylor, Foucault, and Otherness“ *Political Theory*, 13(3), 365-376.
5. Dahl, Robert A. (1957) "The concept of power" *Behavioral Science*, 2(3), 201-215.
6. Dahl, Robert (1958) „A Critique of the Ruling Elite Model“ *The American Political Science Review*, 52(2), 463-469.
7. Digeser, Peter (1992) "The fourth face of power" *The Journal of Politics*, 54(4), 977-1007.
8. Foucault, Michel (1982) „The Subject and Power“ *Critical Inquiry*, 8(4), 777-795.
9. Frei, Daniel (1969) „Vom Mass der Macht: Überlegungen zum Grundproblem der internationalen Beziehungen“ *Schweizer Monatshefte : Zeitschrift für Politik, Wirtschaft, Kultur*, 49(7), 642-654.
10. Guzzini, Stefano (2005) „The Concept of Power: a Constructivist Analysis“ *Millennium: Journal of International Studies*, 33(3), 495-521.
11. Lukes, Steven (2005a) *Power: a radical view*. New York: Palgrave Macmillan.
12. Lukes, Steven (2005b) „Power and the Battle for Hearts and Minds“ *Millennium: Journal of International Studies*, 33(3), 495-521.
13. Lynch, Richard A. (2011) „Foucault's theory of power“ D. Taylor (Toim), *Michel Foucault: Key Concepts* (lk 13-26). Durham: Acumen Publishing Limited.
14. Nye, Joseph S. (2011) „The Future of Power“ *Bulletin of the American Academy*, 45-52.
15. Parsons, Talcott (1963) „On the Concept of Political Power“ *Proceedings of the American Philosophical Society*, 107(3), 232-262.

16. Rancière, Jacques (2004) „Introducing disagreement 1“ *Angelaki: journal of the theoretical humanities*, 9(3), 3-9.
17. Schneider, Anne, Ingram, Helen (1993) „Social Construction of Target Populations: Implications for Politics and Policy“ *The American Political Science Review*, 87(2), 334-347.
18. Shively, W. Phillips (2011) *Power & Choice. An Introduction to Political Science*. New York: McGraw-Hill.
19. Taylor, Chloé (2011) „Biopower“ D. Taylor (Toim), *Michel Foucault: Key Concepts* (lk 41-54). Durham: Acumen Publishing Limited.
20. *The Johan Skytte Prize koduleheküljg*. Kasutatud 10.05.2017. Kättesaadav: <http://www.skytteprize.com/>

Analüüsitavad allikad

1. Axelrod, Robert (2014) “How Political Science Can Enrich Other Disciplines” *Scandinavian Political Studies*, 37(1), 82-93.
2. Barry, Brian (2002) “Why Political Science Needs Political Theory” *Scandinavian Political Studies*, 25(2), 107-115.
3. Blondel, Jean (2005) “The Central Role of Comparative Politics in Political Analysis” *Scandinavian Political Studies*, 28(2), 183-191.
4. Dahl, Rober A. (1996) “Reflections on a Half Century of Political Science” *Scandinavian Political Studies*, 19(2), 85-94.
5. Fukuyama, Francis (2016) “Macro Theory and the Study of Political Development” *Scandinavian Political Studies*, 39(3), 207-225.
6. George, Alexander L. (1999) “Knowledge for Statecraft” *Scandinavian Political Studies*, 22(2), 89-97.
7. Inglehart, Ronald F., Norris, Pippa (2012) “The Four Horsemen of the Apocalypse: Understanding Human Security” *Scandinavian Political Studies*, 35(1), 71-96.
8. Keohane, Robert O. (2006) Accountability in World Politics” *Scandinavian Political Studies*, 29(2), 75-87.
9. Lijphart, Arend (1998) “Consensus and Consensus Democracy: Cultural, Structural, Functional, and Rational-Choice Explanations” *Scandinavian Political Studies*, 21(2), 99-108.

10. Linz, Juan J. (1997) "Democracy Today: An Agenda for Students of Democracy" *Scandinavian Political Studies*, 20(2), 115-134.
11. Ostrom, Elinor (2000) "Crowding out Citizenship" *Scandinavian Political Studies*, 23(1), 3-16.
12. Pateman, Carole (2013) "Questions, Evidence and Political Theory" *Scandinavian Political Studies*, 36(1), 91-98.
13. Pitkin, Hanna Fenichel (2004) "Representation and Democracy: Uneasy Alliance" *Scandinavian Political Studies*, 27(3), 335-342.
14. Przeworski, Adam (2011) "Divided We Stand? Democracy as a Method of Processing Conflicts" *Scandinavian Political Studies*, 34(2), 168-182.
15. Putnam, Robert D. (2007) "*E Pluribus Unum*: Diversity and Community in the Twenty-first Century" *Scandinavian Political Studies*, 30(2), 137-174.
16. Scharpf, Fritz W. (2001) "Notes Toward a Theory of Multilevel Governing in Europe" *Scandinavian Political Studies*, 24(1), 1-26.
17. Schmitter, Philippe C. (2010) "Micro-foundations for the Science(s) of Politics" *Scandinavian Political Studies*, 33(3), 316-330.
18. Skocpol, Theda (2008) "Bringing the State Back In: Retrospect and Prospect" *Scandinavian Political Studies*, 31(2), 109-124.
19. Taagepera, Rein (2009) "Predicting Party Sizes" *Scandinavian Political Studies*, 32(2), 240-246.
20. Verba, Sidney (2003) "Would the Dream of Political Equality Turn out to Be a Nightmare?" *Perspectives on Politics*, 1(4), 663-679.

POWER IN POLITICAL SCIENCE: AN ANALYSIS OF THE SKYTTE PRIZE WINNERS' SPEECHES

Helen Urmann

Summary

The aim of this Bachelor's thesis is to analyse the occurrence of power and its various distinctive characteristics in the speeches of the Johan Skytte Prize winners. The Skytte Prize is given to political scientists for their outstanding achievements in the field of political science. The speeches are held within so-called academical context: from political scientist to political scientists. The analysis of Skytte prize winners' speeches therefore gives an overview of not only how the concept of power is embodied in the speeches but also which ones of its features stand out in awarded academical works in the field of political science itself.

To analyse the speeches, qualitative content analysis method was used. In total of 20 speeches of the winners between 1995 and 2015 were analysed, and 18 of them were used to categorise features of power in this research paper. Theoretical framework of four dimensions of power was used as a basis of the analysis, which firstly gave an overview of the concept of power and the instruments of its analysis and secondly, gave terminology and elements to categorise coded units in the following stages. It is important to notice that the dimensions of power themselves are not conflicting – each dimension compliments the previous ones, giving the concept new distinctive elements. To make clearer distinctions between the characteristics of power, political-non-political scale was added to the analysis.

As the result of the qualitative content analysis six characteristics of power were found: pluralism as self-implementing politics, non-decision-making, mobilization of bias, latent conflict, agenda-setting and creation of social norms, values and beliefs. Pluralism as self-implementing politics refers to the reflection of hierarchical order to different subjects, which recreates the same political features as in institutional order. Non-decision-making shows the means of how political agenda is created through suppression of some political issues. Mobilization of bias reflects how subjects are inevitably biased to suppress other subjects through beliefs, procedures or actions. Latent conflict shows essentially a

conflict between subjects' subjective and objective interests – power occurs when an action has disguised effects on other actors. Agenda-setting means a creation of interests through intended or unintended behaviours of empowered actors. Creation of social norms, values and beliefs means – as the characteristic itself tells – a creation of socially accepted norms and ideas in the social sphere without an overt intervention from actors themselves.

The main goal of this thesis was not to find how many times these characteristics were covered in the speeches. Yet it can be said that the features concerning non-decision-making and mobilization of bias were covered most widely and perhaps were the clearest to categorize. Agenda-setting and social norms, values and beliefs were hard to distinguish without adding the political-non-political scale to it – agenda-setting can be perceived more like a matter of politicisation since it relies more on overt or covert relationship between actors, whilst social norms, values and beliefs can be seen more like a non-political matter, as they cannot be attached only to political means.

The aim of this work is not to give certain and binding results and general framework concerning the concept of power and its realization in the speeches – the topic itself, the method used and the diversity of the topics of the speeches itself sets limits to the study. The aim of this work is to obtain better understanding of power itself and how it is covered in this context.

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Helen Urmann (isikukood:.....), annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose

„Võim politoloogias: Skytte preemia laureaatide kõnede analüüs“, mille juhendaja on Alar Kilp (PhD),

1. reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;
2. üldsusele kättesaadavaks tegemiseks ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;
3. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile;
4. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus, 15.05.2017